

«ЭЛ АДАВИЯТЫ»
сериясы

ЭЛДИК
ПОЭМАЛАР

31

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF KYRGHYZ REPUBLIC

INSTITUTE OF LANGUAGE AND LITERATURE
N. A. CH. AITMATOV

PUBLISHING HOUSE «BIYIKTIK»

FOLK POEMS:

Aksatkyn and Kulmyrza,
Ak Maktym, Karagul Botom,
Jalayir jalgyz, Ak Bermet, Kachkan kyz,
Kozy Korposh-Bayan suluu,
Kyz Jibek, Bozjigit.

THE 31-TH VOLUME OF
«EL ADABIATY» (PEOPLE'S LITERATURE) SERIES

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

АКМАТАЛИЕВ А. А. — башкы редактор

КЫДЫРБАЕВА Р. З.

КЕБЕКОВА Б. К.

ЖАЙНАКОВА А.

ОРОЗОВА Г.

СОРОНОВ О.

МУКАСОВ М.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК
ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

«БИЙИКТИК» БАСМАСЫ

ЭЛДИК ПОЭМАЛАР:
Аксаткын менен Кулмырза,
Ак Мактым, Карагул ботом,
Жалайыр жалгыз,
Ак Бермет, Качкан кыз,
Козу Көрпөш-Баян сулуу,
Кыз Жибек, Бозжигит

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫНЫН
31-ТОМУ

Академик А.А. Акматалиевдин
жалпы редакциясы астында

Тексттерди басмага даярдап, баш сөзүн жазган
филология илимдеринин кандидаты *ГҮЛБАРА ОРОЗОВА*

«Бийиктик» басмасы
Бишкек - 2012

УДК 821. 51
ББК 84 Ки 7-5
Э 45

Э 45

Элдик поэмалар. /А. Акматалиевдин жалпы ред. астында. Түз. жана баш сөзүн жазган Г. Орозова. Б.: Бийиктик, 2012. - 380 б. («Эл адабияты»).

ISBN 978-9967-13-898-8

«Эл адабияты» сериясынын 31 томуна кыргыздын «Аксаткын менен Кулмырза», «Ак Мактым», «Карагул ботом», «Жалайыр жалгыз» деген нукура элдик поэмаларынын бир канча варианттары жана Ак Бермет менен Качкан кыз жөнүндөгү тарыхый ырлар кирди. Мындан сырткары казак элинин «Козу Көрпөш, Баян сулуу», «Кыз Жибек» поэмаларынын кыргыздарда айтылган версияларынан бирден үлгү жана чыгыш поэзиясынан келген «Бозжигит» поэмасы орун алды.

Китеп фольклористтерге, филолог студенттерге, жана жалпы окурмандарга арналат.

*Басмага Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун
Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынган.*

Редактору: **Б. Кебекова**
Рецензент: **С. Байгазиев**

94702300200-12

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

ISBN 978-9967-13-898-8

© Ч. Айтматов атындагы
Тил жана адабият институту
© Орозова Г. Ж., 2012

КЫЗ ЖИБЕК

«КЫЗ ЖИБЕК» поэмасы жана кыргыз айтуучулары

Түпкү тарыхы бир, турмуш тиричилик, жашоо шарты, маданияты, тили, дили окшош түрк элдеринин оозеки чыгармалары да бири-бирине өтө жакын. Баскынчылардын көчмөн элдердин жерлерин тартып алышы, ар тараптуу үстөмдүгү эркиндикке умтулган Борбордук Азия элдеринин үмүт-тилегинин биримдигин шарттаган. Ошол тарыхый окуяларды, патриархалдык-феодалдык түзүлүштү, үй-бүлөлүк мамилелерди, элдин арманы менен фантазиясын чагылдырган көркөм чыгармалар, сюжеттер да орток мурас катары ооздон-оозго, бир элден экинчи элге көчүп жүрө берген. Түрк тилдүү элдердин айрымдарына таандык болуп эсептелинип, кээ бир элдерде өз версиялары менен жашап, орток чыгарма катары таанылып жүргөн поэмалардын (дастандардын) кыргыздарга таралышы, айтылышы жана сюжеттик-композициялык өзгөчөлүгү туурасында атайын эмгектер¹ жазылып, илимий жактан изилдөө объектисине алынып жатат.

Кыргыздар арасына эң көп тараган поэма бул - казактын «Кыз Жибегеи». Казактардын өзүндө «Кыз Жибек» поэмасынын варианттары аз. Жусупбек Шайкулисламовдун айткан варианты көптөгөн жолу² басылып чыгып, эл арасына негизинен ушул гана вариант кеңири таралган. Совет доорунда чыккан варианттар³ Ж. Шайкулисламовдун вариантын мазмун жагынан толук кайталайт⁴. Көркөм чыгарма катары ар биринин казак адабиятынан алган орду бар.

Ал эми кыргыздар арасында айтылган «Кыз Жибек» да Жусупбек Шайкулисламовдун жана Жамбыл акындын варианты боюнча тараган болуш керек.

Кыргыз илимдер Улуттук Академиясынын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун кол жазмалар фондусунда поэманын сегизден ашуун кол жазмасы⁵ бар. Булар кыргыз жергесинин ар кайсы аймактарынан жазылып алынган.

---

¹ Г. Орозова. Түрк элдеринин поэмалары: тарыхый процесс жана эпикалык байланыш. Б. 2000.; Кыргыз адабиятынын тарыхы III том. Б. "Шам". 2002.

² "Кыз Жибек", Казан, 1894, 1896, 1899, 1900, 1902, 1905, 1909, 1910, 1911, 1913.

³ "Кыз Жибек" К. Мырзалиев /1953/, А. Даникеров /1954/, Ж. Калмаганбетов/1954/, Е. Рахметов/1958/, Р. Мазкоджоев/1959, Алматыдан басылган.

⁴ Дүйсенбаев Ы. Т., Казактын лиро-эпосы. Алматы. 1973.

⁵ - Инв. №483. "Кыз Жибек" китеби. 1975-жылы Мамбеталы Калмурзаев көчүргөн. Араб арибинде.

- Инв. №130. Үмөт молдонун айтуусунда. Араб арибинде. Азыркы тамгага А. Карасартов көчүргөн.

- Инв. №728. 1984-жылы Токтогул районунан жыйналган фольклордук материалдар. Поэманы айтуучу – Атыкул уулу Абди. 1936-жылы туулган. Токтогул району, Көтөрмө айылы. Уруусу саяк. Ал "Кыз Жибекти" семетейчи Сырдыбай Кулжабай уулунан үйрөнгөн.

- Инв. №722. 1983-жылы Тажик ССРинин Жерге-Тал районунан жыйналган фольклордук материалдар. Шадиев Атабектин айтуусунда "Кыз Жибек" поэмасы/сөз "Намуна", С. Чобой/.

- Инв. №612. 1972-жылы Жаңы-Жол жана Ала-Бука райондорунан жыйналган фольклордук материалдар. Айтуучу – Мамбеткулов Кенебай, 1889-жылы туулган. Уруусу Найман.

- Инв. №829. 1984-жылы Жумгал районунун Ленин колхозунан Султанов Кедейкандын айтуусундагы "Кыз Жибек" поэмасы.

- Инв. №712. Ак-Талаа районунан жыйналган фольклордук материалдар. Баатов атындагы селодо туруучу Байтерекова Асылдан алынган. А. Байтерекова "Думана" дегенден сатып алган экен. "Думана" жөнүндө башка маалымат жок. Кол жазма латын алфавитинде жазылган. Кол жазманын акырында "1972-жыл, 7-декабрь", "Дөрбөлжүн" кыштагы деген жазуу бар.

Тажикстандагы кыргыздардан, кытайлык кыргыздардан жазылып алынган нускалар да бар.

Үмөт Молдо элдик дастандарды айтып жүргөн киши. Кат тааныган сабаттуу киши болгондуктан XIX кылымдын аягында XX кылымдын башында Уфа, Казан, Оренбург шаарларында басылып чыккан түрдүү мазмундагы кысса, дастандарды / «Көр уулу», «Муңдук, Зарлык», «Кыз Жибек» ж. б. / окуп, эл арасына тараткан. Айтуучу китептик мазмундан өтө алыстай албаган. Акындык өнөргө шыктанбаганы байкалат. Үмөт молдо «Кыз Жибек» / Инв. №130 / поэмасын Ж. Шайхулисламовдун айтуусунда китеп болуп чыккан вариант боюнча айткан. Текст Кыз Жибек калмак ханы Күрөңдү «артыңыздан кыз-келин менен барам» деп алдап, жөнөткөнү менен бүтөт. Аягы жок.

Шадиев Атамбектин айтуусунда «Кыз Жибек» / Инв № 722/ поэмасынын башаты сакталып, айрым өзүнчөлүгү менен, көркөмдүгү, ыр түзүлүшү боюнча айырмаланып турат. Фольклордук салттуулук сакталганы даана көзгө түшөт.

Кыз Жибекти сурасаң,
Кырк төөгө жүк артып,
Жибек аркан тарттырып,
Бетиме афтаб¹ тиет деп,
Бэгана² адам билет деп,
Жолдун чаңы жугат деп,
Жаман адам билет деп,
Таң азандан жол тарткан³ -

деп, өзү курдуу кыздардын арасынан теги, акылы, сулуулугу артыкчылык кылган жана өзүнүн баасын, деңгээлин билген эрке кыздын образын берет. Төлөгөн кыздын артынан барып таанышып, үч күн той кылып үйлөнүшөт. Ошону менен бактылуу жашап калышат.

Казактын белгилүү окумуштуусу Ы. Т. Дүйсенбаев «Кыз Жибекти» изилдеп, поэманын эң алгачкы мазмунунда окуя Төлөгөндүн өлүмү менен аяктаган болуу керек. Улам кийинки айтуучулар тарабынан сюжет өнүгүп отуруп, Карун /Корун/ Ханга байланыштуу жана Сансызбайдын Кыз Жибекти издеп келиши, Жибек менен Сансызбайдын үйлөнүшү туурасындагы эпизоддор кошулган болуу керек⁴ деген ойду айтат. Чыгарманын бүтүшүндөгү мындай жагдай чынында да эпикалык чыгармаларда байма-бай кезигүүчү көрүнүштөрдүн бири. Бирок поэманын башында эле Төлөгөн жалгыз болбой, Сансызбай деген инисинин төрөлүшү бекеринен эмес. Сансызбай Төлөгөндүн ишин улантуучу, кун кууп, душандан өч алуучу. Акырында агасынын керээзин орундатып, Жибекке үйлөнүшү эпикалык чыгарманын мүнөзүнө ылайык көрүнүш болуп жатат.

А. Шадиевдин айтуусунда Кыз Жибек менен Төлөгөндүн бири-бирине болгон ашык сезими даңазаланып ырдалып, окуянын аягы жакшылык менен аякталат. Муну айтуучунун жекечилдиги, өз алдынчалыгы деп кароого болот. Ошол эле учурда айтуучу аудиторияга ылайыктап, окуяны кээде трагедия менен, кээде жакшылык менен салтанаттуу бүтүрө берген. Бул эпикалык поэзияда кезигүүчү салттык көрүнүш. Поэма чыгыш жомокторунун стилинде айтылат. Мындай өзгөчөлүк түштүк айтуучуларынын, акындарынын чыгармачылыгына коңшу турган өзбек, тажик элдеринин оозеки поэмасынын таасиринен улам болуу керек. Айтуучу Мамбеткулов Кенебайдын кол жазмасынан да ушундай стилди, чыгармачылык өзгөчөлүктү байкоого болот. Мамбеткулов Кенебай айткан «Кыз Жибек» /Инв № 612/ поэмасынын бул нускасынын

¹ *Афтаб* – күн.

² *Бэгана* – жат адам. /фарсы тилинен кирген сөздөр/.

³ Инв. №722.

⁴ *Дүйсенбаев*. “Казактын лиро-эпосы”. Алматы. Гылым. 1973.

сюжеттик-композициялык курулушу, образдар системасы, көркөмдүгү бир топ чеберчилик менен иштелген. Жөн эле мазмунду кайталап айтуу эмес, аны ошол чөйрөнүн угуучуларына ылайыктап айтууга, изденүүгө далалат кылган.

Оңдо бирөө айтады мунун жайын,
Жараткан элден артык бир кудайым.
Кыз тандап жүр Төлөгөн кыз жактырбай,
Малын аяп жүргөн жок Базарбайың –
деп жай турмушту сүрөттөсө,
Атаганат Бекежан
Аргындан чыккан куу экен,
Акидей болгон шум экен.
Төлөгөндүн артынан,
Алтымыш кадам жакындап
Мылтыкка милте басканы,
Төлөгөн сындуу мырзанын
Канын суудай чачканы.
Кол башындай коргошун
Ажал болуп жабышты.
Атаңа наалат Бекежан
Жибербеди намысты.
Аттан кулан калганда
Колтугунан сүйөргө
Таба албады таанышты¹ -

деп Төлөгөндүн өлүмүндөгү трагедияны элестүү берген.

Чыгыш поэзиясында кезигүүчү мунажат формасынын таасири өлүм алдында жаткан Төлөгөндүн арманынан байкалат. Төлөгөн учуп бараткан куштарга «карыган атам Базарбай: чырагым менин Төлөгөн кайда десе не дейсиң? Алтымыш жаштагы апам: кулунум менин Төлөгөн кайда десе не дейсиң? Жалгыз иним Сансызбай сураса мени не дейсиң? - деп өзү жообун айтат:

Мыкаачынын чөлүнөн,
Өтпөй кетти дээрсин.
Бара турган жерине,
Жетпей кетти дээрсин.
Кошултурдун көлүнө,
Кошо кетти дээрсин.
Көкүрөктөн кара кан,
Жошо кетти дээрсин.
Төлөгөндүн боз жорго,
Бир чылбыры колунда,
Кошо кетти дээрсин.
Айтып айтпай не керек,
Ит менен кушка жем болуп,
Чөлдө калды дээрсин².

Бул эпизод «Бозжигит» поэмасындагы Бозжигиттин өлүм астында жатып, досуна айткан керээзи менен үндөшүп турат.

Муңдуу калган атама,

¹ Инв. № 612.

² Инв. №612.

Зарлуу болгон энеме,
Жалгыз уулуң сөзү деп
Саламымды айта көр.

«Жалгызынан айрылган, канатынан кайрылган атама сабыр кыл деп айта көр. Энем жалгызым деп ыйласа, көңүлүн улан жүрөрсүң» деп акыркы керээзин, көкүрөк толгон арман-муңун айтат.

Султанов Кедейкан /Инв № 829/ айткан. «Кыз Жибектин» тарыхы мындай: Поэманы 1902-жылдары казак акыны Жамбыл Жабаев Чүй өрөөнүн, Токмок шаарын аралап, кыргыздар арасында ырдап жүргөн экен. Жумгалдык Аалыбай деген киши ошол кезде Жамбылга жолугуп, «Кыз Жибекти» үйрөнүп алат. Аалыбайдан уулу Абдыкадыр үйрөнөт. Жумгалдын Кайырма айлында жашаган Аалыбай уулу Абдыкадыр кара сөзгө чечен, көптү билген, көптү көргөн, санжырачы, эл арасында кадыр-баркы бар киши болгон. «Кыз Жибекти» кыябына келтире айтканда, эл жашып туруп укчу экен. Ал Жантай, Шабдан, Ормон, Байзак, Качыке баатыр, Эраалы, Канат, Байтик, Курманжан датка, Садыр аке, Кыдыр аке, Калыгулдар туурасында абдан кызыктуу аңыз-аңгемелерди, болгон окуяларды көрүп тургандай айтып жүргөнүн замандаштары эскерет¹. Аалыбай уулу Абдыкадыр 1978-жылы январь айында каза болгон.

Султанов Кедейкан Абдыкадыр аксакалдын жакын кошунасы. Ал 1971-жылдан баштап «Кыз Жибекти» Абдыкадыр аксакалдан үйрөнө баштап, 1975-жылы кагазга түшүрөт. Бул нускадан эпикалык жанрдагы салттуулук сакталып, өзүнө таандык стилге, жанрдык касиетке ээ, «толук кандуу» чыгарма жаралганын көрөбүз. Казакча түп нускадан өтө чоң айырмачылык жок. Ошондой болсо да «Кыз Жибек» поэмасынын кыргыздар арасына кеңири таралып, төл чыгармадай ырдалып, элдик фольклордон орун алгандыгынан кабар берет.

Айтуучусу белгисиз нуска /Инв. № 712/ жогоруда аталган кол жазмалардын эң эле көлөмдүүсү /5 б. т./ Чыгарманын башында Базарбай деген байдын тогуз уулу болуп, элге катуу дарт жайылып, ошонун кесепетинен тогуз уулдун баары өлөт. Сексенге таяп калган Базарбайдын баласыз арманы, перзентке болгон зары орундалып, анын эң кичүү аялы кырк төрт жашында бир уул /Төлөгөн/ андан тогуз жыл өткөн соң экинчи уулун /Сансызбай/ төрөйт.

Бул жерде көрүнүп тургандай окуянын башталышында бир аз айырмачылык бар. Калган окуя негизги трагедиялуу сюжеттин нугунда өтөт. Кыргыздар арасында айтылып жүргөн нускалардын ичинен көркөмдүгү жогору, тили накта кыргызча, поэтикалык жактан өзгөчөлөнгөн вариант. Белгилүү сюжетти кайра айтуу менен чектелбестен, кадимкидей чыгармачылык изденүү менен иштелген. Поэманын поэтикасынан байкалгандай көркөм каражаттар /эпитет, гипербола, метафора/ поэтикалык ыкмалар, эпикалык формулалар максаттуу пайдаланылган.

Төлөгөн Кыз Жибекти издеп жүрүп, далай кызды сындан өткөрөт. Казак көчүндө жолуккан кыздардын биринен бири артык:

Ак денинде кири жок,
Айдың көлдүн куундай

* * *

Сүйлөгөн сөзү мазалуу
Ак замзамдын суундай.

* * *

---

¹ Фонду. Инв. №829.

Толгон айдай толукшуп,
Ак сазандай болукшуп.

* * *

Чытырма көйнөк этинде,
Нур шооласы бетинде,
Буралып кетип баратат
Перинин кызы шекилдүү.

* * *

Таң мезгили болгондо,
Чолпондун тууган жылдызы
Кийгени алтын, кундузу,
Бейиштен чыгып келбесе
Бул жалгандын нур кызы¹.

Кыздардын лирикалык образдары көркөм сүрөттөлүп, табигаттын кооздугу, көчтүн өзүнүн салттуулугу конкреттүү көрүнүштөргө, кубулуштарга жараша сыпатталган.

Ал эми Кыз Жибектин образы:

Кыз сыпатын карасаң,
Сегиз бейиш ичинде
Үрлөрдүн жаккан чырагы.

* * *

Оймок ооз, кумар көз,
Издеген эрге табылды.
Өткүрлүгүн байкасаң,
Усталар соккон кетмендей

* * *

Ак маңдайы жаркылдап,
Болоттой көзү жалжылдап.

* * *

Күлүк аттай ойкуштап,
Кунан койдой бой таштап.

* * *

Кер маралдай керилип,
Теңири берген эки аяк
Бир басарга эринип².

* * *

Жан бүткөндүн өзгөчөсү катары акыл-эси, баскан-турганы, сын-сыпаты көркөм каражаттардын жардамы менен сүрөттөлүп, сулуулуктун эпогейине жеткен образ түзүлгөн. Поэманын башынан аягына чейин Кыз Жибектин образы биринчи планга коюлуп олтурат.

---

¹ Инв. №712.

² Инв. №712.

Лирикалык образдан бара-бара өз бактысы, эркиндиги үчүн күрөшкөн кайраттуу, акыл эстүү, керек болсо өлүмгө тике караган эр жүрөк чечкиндүү аял затынын образы көз алдыга тартылат. Калмак каны Коренди /Корун/ алдап, Сандалкөк атын минип,

Атаңа наалат куу калмак,
Угуп тургун сөзүмдү,
Улукмун деп турасың
Ушу күндө өзүңдү.
Карга, кузгун, чымынга
Чукутармын көзүңдү- деп чаап кетет.

Айтуучу «Канаты бүтүн шумкар жок,
Туягы бүтүн тулпар жок»
Чымын жандан кечкендей,
Иңирде шайтан көчкөндөй.

* * *

Жая десе жал берген,
Шекер десе бал берген,
Нанга салып май берген.

* * *

Алтындан соккон кыябым,
Күмүштөн соккон туягым¹.

деген сыяктуу туруктуу сөз айкаштарын өз орду менен пайдаланып, көркөм ой калчап, чыгармага жаңылык киргизип «Кыз Жибекти» кыргыз канына сиңиргени байкалат.

«Кыз Жибек» поэмасынан кытайда жашаган кыргыздар арасында айтылып жүргөн варианты² басылып чыккан.

Кытайлык кыргыздарда «Манас» баштаган «Курманбек», «Эр Төштүк», «Жаныш, Байыш», «Кулмырза менен Аксаткын», «Буудайык», «Жолдарбешим», «Багыш», «Толтой», «Мактым сулуу», «Кыз Сайкал» сыяктуу эпос поэмалар кеңири айтылганы белгилүү. Бул кыргыз улуту кайсы жерде болбосун анын руханий дөөлөтү өзү менен кошо жашап, муундан муунга өтүп жаткандыгын жана ошол көркөм чыгармалардын улам жаңыланып, өсүп, өнүгүп соолбос, кургабас мухитке айланганын далилдейт.

Өзгөн Чубактын айтуусундагы «Кыз Жибекте»

Базарбайдын Төлөгөн,
Жума күнү төрөлгөн,
Калкадагы алтын сыр бешик
Аны жасап бөлөгөн.
Аял да болсо укмуштуу
Камкатай кыйын көрөгөн.
Кеселдебей жүрсүн деп,
Кейиште жүргөн Төлөгөн,
Айында ичкен ашына
Алтын кошуп өтөгөн,- деп
Төлөгөндүн бала чагын

¹ «Кыз Жибек» Өскөн Чубактын варианты. Б., «Учкун», 1992-жыл. Поэма Кытайда басылган китеп боюнча жарык көргөн.

² *Кыз Жибек*. Өскөн Чубактын варианты. Б. 1992-ж.

Кызыл чийкил кырмурун,
Келбети артык келишкен.
Кере кулач далысы,
Өңүндө жок сарысы¹.

деп сырт келбетин сүрөткө тартып, «сексен жигит кошчу алып», ит агытып, куш салып, оюн-күлкү салып, элине камкор, бей-бечарага күйүмдүү жоомарттыгын айтып, эр жигиттин образын түзөт.

Кыз Жибектин сырткы келбетин берүүдө поэтикалык образдарды орундуу колдонуп:

Он беш болгон айга окшойт,
Өзү он төрт жашында.
Кийгени сонун жалтылдайт,
Бермети бар чачында.
Оймок ооз, бото көз,
Мөлтүрөгөн тунук жүз².

* * *

Эки бети ап-апкак,
Даана бышкан кебездей.
Ак кайың сындуу шекили,
Адам тууган эместей.
Тиштери тегиз карасаң,
Тизип койгон седептей.
Эки беттин кызылы
Ак куунун жүрөк канындай³.

* * *

Сүйлөгөн кеби тапталтуу
Карагайдын балындай.
Бүткөн бойду ысытат,
Ороло күйгөн жалындай.
Эки кашы жайылат,
Бирдин жаңы айындай.
Бетин ачса түндөсү,
Чырак жанып кеткендей.
Сымбаты өтө өзгөчө
Суллуулук нурун сепкендей⁴, -

деген туруктуу эпитеттер менен кыздын сулуулугун, келбетин көркөм сүрөттөйт.

Төлөгөндүн атынын туулушу жөнүндө сан жылкынын ичиндеги «Чачы куйрук, Жибек жал» Көкжал аттуу бээнин кулундаганын элестүү баяндап келип:

Жыгылбастан кулуну,
Төрт аяктап токтоду.

¹ “Эл адабияты” сериясы: Багыш, Мендирман. 7-том, Б. 1998. К. Кырбашевдин “Багыш” эпосуна жазган баш сөзү. 6-бет.

² Кыз Жибек. Өскөн Чубактын варианты. Б. 1992-ж.

³ Кыз Жибек. Өскөн Чубактын варианты. Б. 1992-ж.

⁴ Кыз Жибек. Өскөн Чубактын варианты. Б. 1992-ж.

Карысын бүгүп ийбеди,
Капталы жерге тийбеди.
Тизесин бүгүп ийбеди,
Жамбашы жерге тийбеди.
Буткулга бутун малбады,
Бутташып эргиз калбады.
Тайгылып бутун малбады,
Тамтаңдап эргиз калбады¹,
деп күлүк чыкчу кулунду сындан өткөрөт.

Чыгармада феодалдык коомго мүнөздүү салт, үрп-адат мамилелери жана элдин ошол доордогу дүйнө таануучулук көз карашы чагылдырылган. Кадимки жай турмуштагы эки жаштын сүйүүсү, өз бактысы үчүн күрөшү берилген. Анткени Төлөгөн да, Кыз Жибек да байдын, тектүү жердин тукуму. Аларды бири-биринен өйдө-төмөн кылуучу чек жок. Бекежан болсо терс каарман. Эки ашыктын бактысына кедерги болуп, карамүртөздүк, ичи тардык менен Төлөгөндү өлтүрөт. Ал эми калмак Корун хан Жибек үчүн «элиңди чаап, таш талканын чыгарам» деп опузалайт. Бул көптөгөн эпикалык чыгармаларда кездешүүчү калмак үстөмдүгү туурасындагы жана баатырдык үйлөнүүгө /терс же оң каарман экенине карабай/ байланыштуу традициялуу мотив. Ошондой эле элдин аң сезимине сиңип калган калмактар менен болгон карама-каршы мамилелер көркөм чыгармаларда ар түрдүү жагдайда, ар кандай деңгээлде чагылдырылып жүрөт.

«Кыз Жибек» поэмасынын кыргыздар арасында айтылган айрым версияларын талдоо аркылуу бул поэма кыргыздарда да кулак кужурун кандыра уккан, сүйүп окуган жагымдуу чыгарма болуп келгенин далилдегибиз келди. Ошентип, казактын «Кыз Жибек» поэмасынын кыргыздар арасына таралышы, сюжеттик өзгөчөлүгү, айтуучулардын өзүнчөлүгү туурасында азын-оолак сөз кылып, окурмандарга маалымат берүүгө аракет кылдык. Үлгү катары бир версияны сунуш эттик.

КЫЗ ЖИБЕК

(Айтуучусу белгисиз. Байтерекова Асыл «Думана» дегенден сатып алган)

Илгери, төмөнкү Мекке жолунда жети өзөн дарыялар бар эле, ошо дарыялардын барысы Кара деңиз дегенге куят экен. Ошо деңиз кыласында Жагалбайлы деген эл бар экен. Ошол элде Базарбай деген бай бар экен. Базарбайдын байлыгына эч кимдин эсеби жетпептир. Ошол эле элге бир калың дарт басырык болуп, ошондо Базарбайдын Тогуз уулунун бардыгы өлүптүр. Ошондон кийин жана алты катын алыптыр, эч перзент болбоду. Базарбай сексенге келгенде, анын кичи катыны кырк төрткө келгенде бир уул тааптыр, башка катындарда эч бала жок, анын атын Төлөгөн койду, ошо Төлөгөн периште сыяктуу, үр сыяктуу болуп туулду, анын артынан тогузунчу жылда бир уул тууду, анын атын Сансызбай койду. Экөөнө тең Базарбай калың берип кудалашпады, тирүү болсо өздөрү бир кыз алар, падышанын кызын алса да мал жетет деп. Ошол убакта Төлөгөн он эки жашка келди, эч кимдин кызын жактырбады, он алты жашка келди, ошондо бул элге бир соодагер келип сурады:

- Бул Базарбай эки уулун эмине үчүн калың төлөп үйлөндүрбөдү? - деп, анын

---

¹ Кыз Жибек. Өскөн Чубактын варианты. Б. 1992-ж.

жайын ар кимден сурап билип, бир күнү Төлөгөнгө:

- Кыз жактырбай жүргөн болсоң, мен сага кызы жага турган элди айтайын. Алты арыш Чекти деген эл бар. Ак Жайык деген өзөндүн башында болот. Сиз ошого барыңыз. Чектиден бир кыз таап кайтасыз,- деди. Төлөгөн айтты:

- Канча күндө барамын? - деп.

Соодагер айтты:

- Жүз күндө барасың,- деп,- жана жети күндүк бир жолу бар, анын кырк күнчүлүк жолу бар, аны менен жүрө албайсың,- деди.

Анда Төлөгөн тулпардан тууган бир Көк жорго атты алдырып, алтын күмүш жабдык жасатып, ээрдин кашына Кашкардын таштарын орноттуруп, сексен жигит жолдош алып, кырк нарга азык тартып, тогуз төөгө дилде, жамбы артып нооруз айы тууганда жүрдү дейт.

Базарбайдын Төлөгөн,
Эрте тууган көбөгөн.
Сексен жигит кошчу алып,
Ак жайыкка жөнөгөн.
Айдын өткөн нечеси,
Ай караңгы кечеси,
Падышадан кем эмес,
Эр Төлөгөн мүчөсү.
Олуяга ат айтып,
Карасанга кой айтып,
Артынан кууп келиптир.
Өлгөндө көргөн энеси
Энеси келип сүйлөдү,
Сүйлөгөндө не деди:
"Минген атың аласың
Менден туулган баласың,
Кал дегенде каласың.
Айткан тилди аласың,
Кал дегенде каласың.
Айткан тилди аласың,
Кал дегенде каласың,
Айткан тилди албасаң,
Куруттуң энеңин жарасын!
Өлгөндө көргөн карагым,
Ата-энеңди зарлантып,
Кай жакка кетип барасың.
Энең келди зарланып,
Атаң отур сандалып.
Көрө албаган көп душман,
Сыртыңан келер камданып.
Сен кеткен соң карагым,
Ким ойлойт кемпир-чалыңды?
Сансызбай болсо жаш эле,
Жүрөбүз кимге алданып».
Төлөгөн анда сүйлөдү:
«Кой энеке ыйлаба,
Ыйлаганың болобу а?
Бекер бошко энеке,

Көзүңүн жашын булаба!
Жыйырмага келгенче
Мага калың бербеген
Тең курбумдай көрбөгөн,
Кум куюлсун көзүңө,
Ошо экен сага шыбага!»
Энеси анда сүйлөдү:
Сүйлөгөндө не деди:
«Кийин балам кайт-сана,
Энеңе сырың айт-сана.
Падыша кызын алсаң да
Өз элиңде жат-сана.
Бирөөнүн тили тийбейби?
Картайган атаң Базарбай,
Сенин үчүн күйбөйбү
Эл ичинде тентек көп,
Дүнүйө кезип жүргөндө
Тентиреген дебейби?
Ата-энесин зарлатып,
Бир кыз үчүн кетти деп
Дос-душманың күлбөйбү?»
Төлөгөн анда сүйлөдү:
«Айланайын энеке,
Кумайык иттей каңгырап,
Кароолчу болор короого,
Бир жортуп албай, энеке,
Эч көңүлүм тынабы?
Талап кылган ишинен
Ат башын эрлер бурабы?
Жаман, жакшы болсо да
Алланын болор амири,
Өз айтканың болорбу?
Тилимди албай кетти деп,
Капа болуп ыйлаба
Мен Жайыктан кайтканча,
Жүзүңдү эсен көргөнчө
Ата-энемди, мал жанды
Тапшырдым алла, кудаага»
Энеси анда сүйлөдү
Сүйлөгөндө не деди:
«Өрөөндөн көркү мал болор,
Өзөңдүн көркү нал¹ болор,
Жигиттин көркү жар болор,
Малың болсо карагым,
Кара башың кан болор.
Алма ашап, жедиң бал,
Жая чайнап, жедиң жал,
Кетер болсоң карагым,
Жылкыдан танда кырк жорго

---

¹ Нал – наал (майда бадалдар, өзөн бойлоп өскөн талдар)

Өзүң менен айдап ал.
Сансызбай болсо жаш эле,
Сен кеткен соң карагым,
Сүйөнүп кимге күн өтөр,
Артыңда калган кемпир-чал».
Төлөгөн анда сүйлөдү:
«Минген атым аламын,
Сенден тууган баламын,
Көңүлгө түшүп бир кыял
Сапар чегип барамын.
Алла насип буюрса,
Бир сулуу кызды аламын.
Алла насип этпесе
Узун сөздүн кыскасы
Мекке тарап барамын.

Андан кийин, ошондо энеси бул балам кайтпайын деп талап кылган экен, энди буга ыраазылык батамды берип жиберейин деп ойлоду:

Энеси карып ыйлады,
Ыйлады да толгонду,
Кой десе да баласы
Ага да эч бир болбоду.
Энеси анда сүйлөдү:
Ага дедим кудай а
Даргөйүңө баш урдум,
Сөздү сөзгө апкелип
Күйгөнүмдөн жашырдым,
Кетер болсоң мен сени
Аллага абал карагым,
Экинчи пирге тапшырдым!
Көлдүн ээси Каныбар а,
Карагыма көз сал а,
Рахим кылсаң, кудай а,
Сенден башка ким бар а!
Ашыктардын пири элең,
Лайли, Мажнун сардар¹ а,
Ашыктардын сардары
Зулайка, Жусуп пайгамбар
Аял пири Бүбү Батма
Баламды сизге тапшырдым.
Адашса жолго салып жүр,
Сүрүлсө колдон алып жүр,
Балакет келсе кагып жүр,
Хазирети эр Султан,
Рахим кылып турсаңыз,
Бабай түктүү чаштуу Азиз,
Баламды сизге тапшырдым.

---

¹ Сардар – кошуун башы, башчы.

Андан кийин, бул сөздү айтып энеси кайтып кетти. Энди Төлөгөн жигиттерге айтты:

Мага энем жылкыдан жорго ал деп айтты. Мен йа¹ киреекеч, йа жортуулчу эмесмин, мага байлык мырзалыкты элге көрсөтүп жүрүү керек,- деди. Жылкыдан жорго алам деп кайтып келип эки жүз элүү жорго тандап алып, айдап бир нече күн жол жүрүп, Чекти деген элге келди. Ошондо элге кабар салды, ар кимдин жакшы кызы бар болсо мага алып келип көрсөтсө - кызын кааласам да, каалабасам да бир жоргодон беремин,- деп чакырды. Ар кимдер өздөрүндө бар кыздарын алып келип көрсөттү, эч бири жакпады, бир нече күндө эки жүз он кыз көрдү, эки жүз он жорго берди. Ошондо кашындагы сексен жолдошу акылдашып, мынабу Төлөгөн бекер малын чачты, аны эмне кылалык. Бирок жорго ада болгон соң биздин атыбызга көз салар. Энди өзүбүз келишип мынабу кандай деп ошону көрсөтөлүк. Болбосо Төлөгөндүгүндү билбейбиз десек бизде эмине акы бар деп убада кылып коюшту.

Ошо чекти деген эл алты тайпа болот экен, баарынын каны Сырдыбай деген болот экен жана Сырдыбайдын Карчыга кабарчы деген акын вазири бар экен. Карчыганын акылы зирек, өзү адал экен. Кандын үч миң жылкысы бар экен. Карчыганы ошол жылкынын башына коюп, Оторго жиберген экен. Отордо жатып Карчыга Төлөгөндүн кабарын эшитип, мен Төлөгөндү көрөйүн деп ойлоду. Эгерде Төлөгөн мага жакса, анда Жибек жактырар, Төлөгөн мага жакпаса, өзү эмине кылса мейли деп жылкыдан бир бедөө атты алдырып минип Төлөгөнгө жүрдү.

Отордо жаткан Карчыга
Бир бедөөгө² минеди,
Алладан пармен³ тиледи
Ойпаң жерден оргутуп
Жарлуу жерден ыргытып,
Тегиз жерден зыргытып
Аяңдабай желеди.
Сексен жигит элчиге
Салам берип келгем дейт.
Келип сүйлөй бергени:
«Ашууда ашуу бел деди,
Аша бир соккон жел деди,
Сексен жигит ичинде
Базарбайдын баласы
Төлөгөн мырза ким деди?
Басыр-басыр басырды,
Акка кулпу жашылды,
Төлөгөндү жашырды.
«Минген атың дөнөндү,
Көккө төйөп көбөндү
Биз билбейбиз
Карчыга Төлөгөн мырза дегенди».

Анда Карчыга булардан «жол болсун» сурайт:
- Ассалаума алейкум көп жигиттер,
Шайланган барың бирдей лөк жигиттер,
Шайланып чыгыпсыңар тобуң менен,
Сүйлөй отур сөзүң болсо, йей жигиттер!

¹ йа - же деген байламта (түштүк диалект).

² Бедөөгө – күлүк ат.

³ Пармен – Барман, алланын барман буйругу деген сөз.

- Келебиз элибизден биз жолоочу,
Бет алып чыккан жерим - Көк Бойочу,
Үйүрүн кысырактын жоого алдырып,
Келебиз суроо салып биз суракчы.
- Күн көрүп сүрүүчү элем өнөр менен,
Төтөлөп келдим сизге кемер менен
Көрдүм да караандарың жандай чаптым,
Баласы Базарбайдын дегенинен.
Келипсиз бизди көрүп кашыбызга,
Жоопко жооп таппай калабызбы.
Сыртынан Базарбайды эшитчү элек,
Төлөгөн биздин жоктур арабызда.
Ар жерде ашып турган тилим деген,
Төлөгөн журттан ашкан бегим деген.
Сурасам жолоочудан сиздер деди,
Жашырдың Төлөгөндү менден деди,
Ошончо ал Төлөгөн жашырынып,
Өзү ал кимдин уурдап акын жеди?

Ошондо Төлөгөн чатырда жаткан экен. О Карчыганын бул сөзүн эшитип, мени булар неге жашырып турат деп, чатырдын эшигиндеги жигиттерге мындай тур деп айтады. Ирегеден Карчыганы көрүп эшикке чыгат, өзүн таанытып мындай деди:

«Ассалаума алейким Карчыга аке,
Мен элем Базарбайдын Төлөгөнү,
Козунун эрте тууган көбөгөнү,
Карчы акем араз беле мурун маган,
Кашыма таанып туруп келбегени.
Мен элем Базарбайдын улуу уулу,
Карчы акем салам берсем карабады,
Бар эле Төлөгөндүн неден мини?
Ошо келген Карчыга:
Топтон ашкан эр эле,
Төлөгөнгө келгени,
Келип сүйлөй бергени.
«Айыл алды бу эле,
Белден көчкөн эл эле,
Сексен жигит ичинде,
Базарбайдын баласы,
Төлөгөн мырза сен деди.
Насибиңе карасам,
Падыша менен тең деди.
Мен жайымды айтайын:
- Алты чекти элинде,
Сырдыбай датка вазири,
Карчыга ырчы мен деди.
Төлөгөн болсоң сен деди.
Кел соңуман эр деди.
Журтка берген олжоңдон,
Билдирбей мага бер деди,
Мен бир сулуу табайын.

Падышабыздын жалгызы
Аты Жибек сурасаң
Кереметин көр деди.
Базарбайдын Төлөгөн,
Карчыгадай акындын,
Бул сөзүн макул көрдү эле,
Алдырып атын минди эле,
Сексен жигитти бөлдү эле.
Өзгөсүн элге кайтарып
Карчыга менен илээшип
Ак Жайыкка жөнөдү.
Нече түркүн бел болуп,
Окпанды¹ жер кыр болуп,
Төлөгөндүн сөздөрү,
Соңкуларга ыр болуп.
Оюнга бала чыгыптыр,
Айдың көлдүн четине.
Адам карап болбоду,
Эр Төлөгөн бетине,
Камчы басып киш-киштеп,
Көк жорго аттын этине,
Дал сегиз күн жол жүрүп,
Аз гана эмес мол жүрүп,
Ошондо жеткен шекилдүү,
Ак Жайыктын четине.
Куландан атты кодекти²,
Колдон тартты борукту³,
Арада нече конуптур,
Шашке мезгил болгондо,
Кыз издеген Төлөгөн,
Көчкөн бир элге жолукту.

Карчыга айтты: - Биздин эл жайлоого карай бузула көчкөн экен. Мен Жибекти Төлөгөнгө көч үстүндө көрсөтөйүн,- деп, кашындагы беш жолдошун ошол жерде калтырып, жай келерсиздер деп, экөө калың көчтү аралап жүрдү.

Базарбайдын Төлөгөн,
Далай көчтү өтөдү.
Шондо бир көчкө жетеди.
Көч алдына караса,
Бир кыз кетип баратат.
Чытырма көйнөк этинде,
Нур шооласы бетинде,
Буралып кетип баратат,
Перинин кызы шекилдүү,
Ушу экен деп Кыз Жибек,
Жетип келди кашына.
Базарбайдын Төлөгөн,
Артынан келип Карчыга,

¹ Окпанды – өткөөл.

² Кодекти – такай (бул жерде куландын баласы жөнүндө сөз болуп жатат).

³ Борукту – балык.

Жибек эмес деген соң,
Андан да өтүп жөнөдү.
Энди андан өткөнү,
Жана бир көчкө жеткени.
Көч алдына караса,
Бир кыз кетип баратат,
Таң мезгили болгондо,
Чолпондун тууган жылдызы,
Кийгени алтын, кундузу,
Бейиштен чыгып келбесе,
Бул жалгандын Нур кызы.
Ушу экен деп Кыз Жибек,
Жетип келди кашына,
Базарбайдын Төлөгөн.
Артынан келип Карчыга,
Жибек эмес деген соң,
Андан да өтүп жөнөгөн.
Карчыга менен илээшип,
Төлөгөн көөнү түзөлдү.
Ашыгып жүрдү тез энди,
Бир көрмөккө Жибекти,
Төлөгөн мырза кезенди.
Карчыга менен Төлөгөн,
Жакалай салы өзөндү.
Шол убакта алдынан,
Бир көч чыкты салт менен,
Көч алдына караса
Бир кыз кетип баратат,
Отуз төө жетелеп,
Ооло эле байлык шарт менен:
Мурунтугу сары жез,
Буйласын эшкен жибектен,
Толгон айдай толукшуп,
Ак сазандай болукшуп,
Буралып кетип баратат,
Нечен албан кылыксып.
Муну көрүп Төлөгөн,
Атынын башын бурганы,
Аңгеме дүкөн курганы.
Ушубу деп Кыз Жибек,
Карчыгадан сурады.
Карчыга жетип келгени,
Азил айтып күлгөнү,
Бул эмес Жибек деген соң,
Андан да өтүп жөнөдү.
Андан өтүп Төлөгөн,
Атка камчы басканы,
Тулпардан тууган көк жорго ат,
Оозунан көбүк чачканы.
Жер чапкылап жаныбар,
Ооздукту басканы.

Белестен түшүп желгени,
Ойго түшүп келгени,
Дагы айдашты бир көчкө.
Көч алдына караса,
Бир кыз кетип баратат,
Төлөгөн мырза көргөнү.
Жандай салып сулуунун,
Кашына жетип келгени.
Көч алдына сулуунун,
Он кыз нөкөр кашында,
Өзү он беш жашында.
Ак маңдайы жалтылдап
Аркардай көзү жаркылдап,
Алтын чачпак чачында.
Кырк нарга жүк арттырган
Кымкап калы килемди,
Жүк үстүнөн жаптырган.
Казыналуу кырк нарга
Жибектен аркан тарттырган.
Аземдиктин барын да
Бул жаандан¹ арттырган.
Дүрия² - эки бети бирдей жибек кездеме.
Бери ургандай теңселип,
Бул дүйнөнү кең салып,
Алтындуу камчы колго алып,
Абжыландай³ толгонуп,
Буралып кетип баратат.
Жин соккондой теңселип,
Ушу экен деп Кыз Жибек,
Жетип келди кашына,
Базарбайдын Төлөгөн.
Артынан келип Карчыга,
Жибек эмес деген соң,
Андан да өтүп жөнөгөн.
Тоо башында карагай,
Төлөгөндүн мүнөзү,
Болуп кетти баладай.
Ошондой болуп ар жерден,
Он бир кыз өттү салт менен,
Баары да калы жарабай.
Дагы айкашты бир көчкө,
Көч алдына караса,
Бир кыз кетип баратат,
Орто бойлуу бураң бел,
Чын сыпатын караса,
Мурунку кыздан өзгөчө.
Алтын чыны кеседей,
Эки көздүн чарасы,

---

¹ Жаандан – ааламдан.

² Дүрия – эки бети бирдей жибек кездеме.

³ Абжылан – (ак жылан) (удав).

Бейиште жанган шам чырак,
Көзүнүн каухар карасы.
Тууган айдай ийилген,
Эки каштын арасы.
Сомга тарткан күмүштөй,
Он манжанын салаасы.
Ошондой да туулабы
Адамзаттын баласы!
Ошо экен деп Кыз Жибек,
Жетип келди кашына
Базарбайдын Төлөгөн,
Артынан келип Карчыга,
Жибек эмес деген соң,
Андан да өтүп жөнөгөн.
Энди андан өткөнү,
Жана бир көчкө жеткени
Дагы алдына карса,
Бир кыз кетип баратат.
Кара жорго мингени,
Кара торко кийгени,
Эки көзү сурмалуу,
Бул сыяктуу перизат
Кыз издеген Төлөгөн,
Жок эле такыр көргөнү.
Сексен төө комдолгон,
Сеп дүйнөсү оңдолгон.
Сексен төө үстүндө,
Алтындуу жакдан¹ орногон.
Кыз сыпатын карсаң,
Ак денинде кири жок,
Айдың көлдүн куундай,
Эки көзү жалтылдайт,
Башанын алтын тонундай.
Сүйлөгөн сөзү мазалуу,
Ак зам-замдын суундай.
Оозунан чыккан сөздөрү,
Сары алтындын буундай.
Ошо экен деп Кыз Жибек,
Жетип келди кашына
Базарбайдын Төлөгөн
Артынан келип Карчыга,
Жибек эмес деген соң,
Андан да өтүп жөнөгөн.
Андан да өтүп Төлөгөн
Атка камчы салганы.
Тулпардан тууган көк жорго ат,
Көзү оттой жанганы.
Зымга тарткан күмүштөй,
Сүмбөдөй болуп жарады.

---

¹ Жакдан – себет, отургуч.

Дагы уйкашты бир көчкө,
Көч алдына караса,
Бир байбиче нур жүздүү,
Көчтү баштап баратат.
Көч алдында байбиче,
Сары алтындан жабдыгы,
Бир жүз он төө казына,
Кызыл алтын сандыгы.
Көр уулу Султан катыны,
Ага Жунус перидей,
Көркү раншандагыдай¹.
Жазыгы катын дебесең,
Картайса да илгери,
Али да кыздын салдыгы.
Айдын өткөн нечеси,
Ай караңгы кечеси,
Жазыгы катын дебесең,
Картайса да илгери,
Ылгый кыздын мүчөсү.
Асылдай болуп эсилип,
Нурдай болуп чечилип,
Ак маңдайы жаркылдап,
Ботодой көзү жалтылдап
Алтындуу кепич шартылдап,
Көчтү баштап баратат,
Жибекти тапкан энеси.
Берсе теңир жигитке,
Эртеси менен кечине
Эртеңки күн бешимде
Зорго жеткен шекилдүү,
Кыз Жибектин көчүнө.
Көч сөөлөтүн караса
Асфаандын² жыпары,
Стамбылдын каухары.
Тамаша кылган адамдын,
Тойгудай көздүн баары.
Эсеби жок дүнүйөсү,
Эсептейлик несине?
Келсе Жибек жок экен,
Шол шекилдүү көчүндө.
Муну көрүп Карчыга,
Атынын башын бурады,
Аңгеме дүкөн курады.
- Жибекжан кайда кеткен деп,
Акки³ болгон Карчыга
Энесинен шол жерде
Шылтоолотуп сурады.
Жибекжан эрте кеткен деп,

---

¹ Раншандагыдай – (раушан) жаркыраган, жарык.

² Асфаандын - (шаардын аты) Исфахан.

³ Акки – кыйтыр, шылуун.

Болжолдуу жерге жеткен деп,
Көч менен бирге жүргөндө,
Бетиме тозоң тиер деп,
Көк панске киймесин¹
Азандан туруп чеккен-деп
Энесинин шол жерде
Буларга берген жообу.

Төлөгөн менен Карчыга Жибектин изин чалып караса, көч башчылары менен Жибектин киймесинин изинен башка из жок экен ошону көрүп экөө аттарына камчы уруп жөнөдү:

Найзасы ообай колунан,
Жели жүрүп оңунан,
Ай мүйүздүү кочкордун,
Бөрү тартар коңунан.
Төлөгөн шондо жөнөдү,
Кеткен Жибек соңунан.
Базарбайдын Төлөгөн,
Энди билип түшүндү,
Багымды Алла ачкын деп,
Пирлерине сыйынды.
Атка салды өкүмдү
Энди ойлонуп Төлөгөн,
Келгенине өкүндү.
Тулпардын тууган жорго ат,
Ор коендой секирди.
Карчыга менен ээрчип
Атка кылды өкүмдү.
Эртеңки күн бешимде
Жибек кыздын изи мен,
Келе жаткан шекилдүү.
Алмаз кылыч шартылдап,
Алтын жүгөн жаркылдап,
Көк жорго тулпар каарланды,
Эки көзү жалтылдап.
Көмөлдүрүк сом алтын,
Омууроодо алкылдап.
Солкулдады кара жер,
Көк жорго ат басса былкылдап.
Урчуктай саны бултулдап,
Куюндай чаңы буркулдап.
Алмаз кылыч белинде,
Колунда найза кылтылдап.
Төрт туяктан чыккан от,
Оттук таштай жылтылдап.
Кулак салсаң добушу,
Тоо суусундай зыңкылдап.
Колтугунан аккан тер,
Төгүлүп барат чылпылдап.

---

¹ *Панске киймесин* – атка чегилген үстү жабык араба.

Шамдын жакан чырагы,
Жакындын болбос ыраагы.
Жети кырдан ашканда,
Шыңгыраган коңгуроо,
Эшитти шондо кулагы.
Чапса балта өтөбү,
Шыңгыр тоонун ташына.
Нелер келип не кетпес,
Эр жигиттин башына.
Коңгуроо доошу келгенде,
Көк жорго атты камчылап,
Жетип бир келди кашына.

Төлөгөн кашына келип алдына бир чыкты, артына бир чыкты, Жибекти көрө албады, артына караса Карчыга алыс калыптыр. Сабыр этип тура албады жана сыртында отурган киши жок, Жибектин эч нерсе менен иши жок. Ошондо Төлөгөн үч ирээт дооштоп чакырды: - Бул киймеде эмне деген жан бар, сен эркексиңби, ургаачысыңбы, тирүү адам барсыңбы? - деди. Буга Кыз Жибек эч жооп бербеди. Ошондо Төлөгөн капа болуп турду. Ай дүнүйө ай, мынабунун мени кемсинткени бөтөн журттуку го. Өз элимде мага да эч киши тең келе албачу эле деп турганда Карчыга жетип келди. Ошондо Төлөгөн айтты:

-Мынабу, мага жооп бербеди, абдан жаман кишиби? - деди.

Карчыга айтты:

- Андай эмес, мунуңда осолдук бар, мен сүйлөшөйүн,- деп Жибекке келип айтты: - Жибекжан чырагым, ойгоосуңбу, мына бир жакшы киши кашыңа келип турат сүйлөшөмүн деп, бетинди ачып сүйлөшчү,- деди. Анда Жибек айтты:

- О, не Карчыгасыңбы? - деди.

- Я, чырагым, мен, Карчыга акең,- деди.

- Карчыга аке болбой жерге киргин, менин башым эки тайлык беле, эки тайга менин башымды сатып кайсы бетин менен уялбай келип турасың. Андан көрө кепининди селде кылып салынсаң болбойбу? — деп жооп берди. Анда Карчыга айтты:

- Чырагым, менин эки жоргону алганым ырас, мен аны сизди көрсөтүүгө алганым жок. Төлөгөндүн жолдошторуна тамыр болуп алдым, сизди көрсөтмөккө бүт дүйнөнүн малын да албасмын. Сиз үчүн өзүм башымды байгеге сайып келдим, эмкисин өзүң бил,— деди. Ошондо Кыз Жибек айтты:

- Эмесе илаписиң¹ бекерге калбасын бир көрүнөйүн,- абдан көрүнүп турсам келишпес, буга мындай кылайын деп ойлоду. Кашында үч кызы бар экен, панскенин түймөсүн чечтирди да, жарк эткизип бир көрүндү да, кайта жаап, жатып калды. Ошондогу Кыз Жибектин сыпаты бул шекилдүү көрүндү.

Кыз Жибектин дөөлөтү,
Жаандан ашкан сөөлөтү,
Лайли-Мажнун болбосо,
Өзгөдөн артык келбети.
Үч кызы бар кашында ай,
Кепичинин өкчөсү
Букардын каухар ташындай.
Ак маңдайы жалтылдап,
Ботодой көзү жаркылдап.
Алтын чачпак чачында ай,

---

¹ Илаписиң – убада, сөз.

Кыз Жибектин чачтары,
Коогалуу көлдүн курагы.
Көз сыпатын карасаң,
Сегиз бейиш ичинде
Үрлөрдүн жаккан чырагы.
Дүрдүү-каухар сыргасын,
Көтөрө албай тур кулагы.
Кыз Жибектин артыгы
Ноороздун акча карындай.
Ак бетинин кызылы,
Ак токтун канындай.
Эки беттин ажары
Жазгы түшкөн закымдай.
Билегинин чырайы
Ак балтанын сабындай.
Төшүндө бар кош анар
Нар бууранын санындай.
Оймок ооз, кумар коз,
Издеген эрге табылды ай!
Өткүрлүгүн байкасаң,
Усталар соккон кетмендей.
Нур тукумун эккендей,
Бир ооз сөз сүйлөшкөн,
Муратына жеткендей.
Тирүүсү түгүл Жибектин,
Өлүгүнө адам кайрылып,
Бетинен келип өпкөндөй.
Кыз жибекти Төлөгөн,
Акылы менен таанып тур,
Көз мейири канып тур.
Бейиштен жанган шам чырак,
Көзү ойноп жанып тур.
Бели назик талып тур,
Тарткан зымдан ип-ичке.
Үзүлүп кетпей не кып тур.

Төлөгөн ойлodu, жаанда бул сыпаттуу ургаачы пенде көргөнүм жок эле, энди муну алайын. Ага бир ооз жооп айтып кетейин, бекер кеткеним жарабас деп ойлodu. Жамандоого бой сыпатынан же көркүнөн эч муун таба албай, энди кесир экенсиң деп Төлөгөн мырза бир сөз айтат:

«Басыр-басыр, басыр-ау,
Акка кулпу жасыл-ау.
Башыңды көтөр, эй, Жибек,
Төлөгөн келди кашыңа-ау!
Кыз башың менен алчаңдап,
Минте бербэ эй Жибек,
Журтка тиер кесир-ау!
Кыз Жибек киймесин,
Киймеге тагып түймөсүн,
Минте бербэ, эй Жибек,

Кесириң журтка тийбесин»-
Кыз Жибек анда сүйлөдү,
Сүйлөгөндө бу деди:
«Андай болсо Төлөгөн,
Мен жайымды айтайын,
Акыным суудай агады,
Калкым малдай барады.
Менин кылган кесирим,
Сага кесир болсо да
Өзүмө майдай жагады.
Жалгыз аттуу жолоочу,
Жакындабай алыс жүр,
Үстүмдөгү кесирлер,
Сага таман барады!
Ат байлаган акыр таш,
Аркама бүткөн колоң чач,
Кайдан келип кез болдуң,
Каңгырап өскөн бир куу жаш!
Жалгыз аттуу жолоочу
Кесирим уруп кетпесин
Кашыма келбей оолак кач!
Төлөгөн анда сүйлөдү
Сүйлөгөндө бу деди:
Кыз Жибек минген киймесин,
Киймеге тагып түймөсүн
Кайдан билдиң Жибек-ау
Издеп келген Төлөгөн
Мал берип сени албасын?
Ач койнуңан эңбесин,
Ак төшүңө минбесин?
Шондо Жибек сүйлөдү:
«Какшыктайсың Төлөгөн,
Сиздей-сиздей ар жерден,
Нечен жигит келбеген.
Бары да айткан «Жибек-ау,
Сени албасам» дебеген.
Көбү келбей чениме,
Бидарках¹ болуп жөнөгөн.
Келсең келчи кашыма,
Шай мамыгым башыңа
Алып жатпас белем кашыма.
Шекер, шербет беремин,
Иче турган ашыңа,
Келе албасаң Төлөгөн
Урматым мундай мынакей
Кер дамбалым башыңа».

Төлөгөн айтты: «Андай десеңиз сиз менен жеткен жерде сүйлөшөйүн» деп, атынын башын буруптур, эки жүз элүү ат сатып алды, ошонун баарын алдына салып айдап,

---

¹ Бидарках (бедарга) – келбей белгисиз кеткен.

кандын көчүнүн соңунан кубалап келе жаты. Алдынан он чакты жасоолдор кез боло кетти, саламдашып «Жол болсун» айтышты. Ошондо жасоолдор айтты: - Биздин каныбыз ачууланып жатат. Карчыганын бу кылганы эмнеси? Мени сыртыман бийлеп, Жибегимди бир каңгыган жалгыз аттуу жолоочуга беремин деп башын базарга салып, көр жөнөкөй көрсөтүп жүргөнү эмне кылганы, экөөн тең мында алып кел, баштарын кесемин,- деп биздерди жиберди,- деди. Карчыга айтты:

- Андай болсо өзүбүз деле келе жатабыз,- деп жүрө берди.

Бирге келе жатып караса, дөбөнүн башында адамдарды көрдү. Карчыга айтты:

- Төлөгөн мынабу биздин кан чыгар, мен барсам ачууланар, не болсо да өзүңүз барыңыз,- деди. Ошондо Төлөгөн айылдын үстүнө жылкыны жаба салып, дөбөнүн башында отурган ханга салам берүүгө келип отурган жамаатка карап бир сөз айтты:

-Болгондо айдай аалам, күндөй күлөм,
Оозумду ачсам денемден кайнайды өлөң,
Отурган масилет кылып аксакалдар,
Силерге Төлөгөн келип берди салам!
Ошондо адамдардан бир киши жооп берди:
Алейкиме ассалам, жаным балам,
Жүрүпсүз ат жаратып баарың тамам,
Келипсиз ат солутуп алыс жерден,
Сүйлөй отур, сөзүң болсо, чырак паанам!
Ойлоймун келе жатып акыл айла,
Ойлогон акыл-айла жанга пайда.
Ат соолутуп келемин алыс жерден
Жибек сулуу дегендин айлы кайда?
Баарыңыз бир-бир бедөө минипсиңиз,
Оюн-күлкү сөөлөт менен жүрүпсүңүз.
Жибек сулуу дегендин айлы жакын
Бар эле балам кандай жумушуңуз?
- Көрүп эм Кыз Жибектин мурун түсүн,
Бүтпөгөн эч пендеге андай бешене.
Кыз Жибек Төлөгөнгө тиймек болгон,
Карчы акем арасында жүрмөк болгон,
Келемин ат соолутуп ошон үчүн.
Анда кандын өзү жооп кылганы:
- Тиккени соодагердин кошу беле?
Кайберен, кырк чилтен досу беле?
Кечеги Төлөгөндү жамандаган
Көп душман көрө албаган касы беле?
Жибегим тийсе тийсин өз теңи экен.
Кечеги айткан Төлөгөн ушу беле?
Жибегим Төлөгөндү көргөн экен,
Жибекжан энди өлбөсүн билген экен.
Раазымын Карчыгага не кылса да,
Кемитпей курбусунан жүргөн экен.

Анан, шондо Төлөгөн айтты: - Эй, бай, узун сөздү мен билбеймин. Бата аягыңа эмине алуучу элең,- деди. Ошондо Сырдыбай айтты: - Мен бата аягыма ушу айдап жүргөн жылкыңдын барын аламын,- деди. Төлөгөн айтты:

- Мындан башка, дагы ушундай жылкы бер дейт экен деген элем, ушу эле болсо, батаңды кыл деп, атынын башын буруп алып, чатырды тигип бир жерге түштү, канча

өнөрлүү жигиттерди жыйнап алып жата берди. Катындар келип жеңетай сураса нече катын болсо, ошончосуна бир дилдеден берди. Ошондо катындар кеңеш кылып, айтты: «Төлөгөнгө колуктусун алып баралык» - деп, ошондо үч күндөй кеңешип, жыйылып Жибекти колдоруна түшүрө албады.

Алты арыш Чекти деген элден алтымыш жигит кеңешип, чыны менен Жибектен айрылып калабызбы? - дешти. Кай бирлери айтты: - Жибек бизге тийбес деп, андай болсо бул Төлөгөндү өлтүрөлүк, анан биз албаганда ким алат,- деди. Кантип өлтүрөбүз деди эле, кызды күйөөгө алып барганда аңдып туруп Төлөгөндүн башын кесип, Жибекти ортого алып, кайсыныбызды каалайсың дейлик. Кайсыныбызды кааласа да күнү дебейлик деп отургандарын бир адам эшитип Төлөгөнгө келип кабар берди. Анда Төлөгөн Карчыганы чакыртты. Карчыга келип: «Мени неге чакырдың?» - деди эле, Төлөгөн муңайыңкырап карады. Анда Карчыга:

«Көлгө бүткөн курагым,
Суурулуп озгон бурагым,
Ак ордо болду керегиң,
Неге капа болосуң?
Эч бир пенде көрбөгөн,
Бул күндө сенин көргөнүң.
Төлөгөн мырза, чырагым
Бирөөнүн тили тийдиби,
Билбедиби кадырың,
Эстесең айтчы карагым
Эртели кеч ар убак
Жат этемин пиримди.
Чочудум го Төлөгөн,
Көргөндөн соң түрүңдү,
Айтчы мага сырыңды,
Тирүү болсом табамын
Көңүлдөгү кириңди»
Төлөгөн анда сүйлөдү
Сүйлөгөндө бу деди.
«Эй Карчы аке, Карчы аке,
Мен сырымды айтайын.
Кудай башка салган соң,
Сизге айтпай кантейин.
Жибекке ашык көп экен,
Эдиреңдеген неме экен.
Элиңде канча жигит бар,
Ичи толгон ыза экен.
Төлөгөн сындуу мырзаңды,
Өлтүрөбүз дейт экен.
Жалгыз жаткан жеримде,
Жаздым боп кетсем кантемин?»
Карчыга анда сүйлөдү,
Сүйлөгөндө бу деди:
«Ашуу да ашуу бел деди,
Аша бир соккон жел деди,
Ишенген болсоң сен деди.
Кел соңуман эр деди.
Өлтүрө турган ким экен,

Кереметим көр деди». Базарбайдын Төлөгөн, Карчыгадай акындын, Бул сөзүн макул көргөнү, Алдырып атын мингени Карчыгага жабышып, Чаңкай түштү айлына Чатырдан чыга жөнөдү. Алты Чекти элинде, Карчыгага шенеди¹. Сырдыбайдын алты уулу, Алтоо бирдей бөрү эле. Эң кенжеси Жиренбай, Ушул жыл түшкөн өргөөсү. Шондо келип түшкөнү, Башчы болгон Карчыга, Кереметин көргөздү. Төлөгөндү ат менен Чаңкай түштү айылга Иргелбестен жүргүздү. Жиренбай мырза үйүнө Ээрчитип келип киргизди.

Аңгыча, Карчыга жайлап төшөк салып берип, мен сиздерге кызмат кылайын деп чыгып бара жаты эле, Төлөгөн тура калып сөз айтты:

... Ашуу да ашуу бел деди, Аша бир соккон жел деди. Аныктап бүгүн көрөйүн, Жибекти эртип кел деди. Кечээ бердим кош жорго, Берейин бүгүн үч жорго, Бешөө кылып мин деди. У шу чаңкай дал түштө Ээрчитип келгин Жибекти, Айланайын Карчы аке, Жигит болсоң сен деди». Ошо жүргөн Карчыга Эптүү тууган эр эле, Эптүүлүктүн белгиси Жибекке жетип келгени, Келип сүйлөй бергени. «Айланайын Жибегим, Чыныдан аппак сүйегиң. Ушу эмес беле кудайдан Карагым сенин тилегиң. Басыр, басыр, басырды Акка кулпу жазылды. Карчыга акең келгенде,

---

¹ Шенеди – ишенет.

Көтөргүн чырак башыңды.
Ат байлаган акырды,
Көк түшкөн жер такырды,
Четтеги өргөө ичинде,
Жаңы келген жеңекең,
Карагым сени чакырды».
Шондо Жибек сүйлөдү:
«Ой Карчы аке, Карчы аке, ау,
Өзүң чечен баатырсың,
Чечендик менен айтасың,
Жеңем кайдан чакырсын?
Кечээ алдың кош жорго,
Бүгүн алың үч жорго,
Баары болду беш жорго,
Сыйгыза албай, кудайга,
Жазып бир келген капырсың?
О, Карчы аке, Карчы аке-ау
Минген атың карагер,
Барайын өзүм бара бер.
Чакырганда барбасам,
Акыр бир күн болормун,
Шол жигитке кызматкер!
Карчыга сөзүн эшитип:
Жибек энди туюнду,
Асыл кийимин кийинди.
Чакырганда барбасам,
Карчы акем тилин албасам,
Акыр бир күн болормун,
Шол жигитке сыйынды.
Абийир алсын Карчы акем,
Барбай калсам кыйындыр,
Карчыгадан өзгөгө
Жибектен жооп алмагы
Кыйын кыстоо иш эле
Жибектин жайын сурасаң,
Азыр тууган атадан
Шайзаада¹ киши эле
Киши бою керебет,
Алтын тактын үстүнөн,
Коендой ыргып түштү эми.
Ак маңдайы жаркылдап,
Ботодой көзү жалжылдап,
Алтындуу кепич шартылдап.
Күлүк аттай ойкуштап,
Кунан койдой бой таштап,
Калбасын деп уялып,
Жан-жагын карап байкастап.
Кер маралдай керилип,
Теңири берген эки аяк,

---

¹ Шайзаада – канзаада, кандын тукуму.

Бир басарга эринип,
Айылдын алды бел эле,
Белден көчкөн эл эле.
Аткан октой жылышып,
Ор коендой ыгышып,
Кылаң этип кылт этип,
Сылаң этип, кылт этип,
Тоо суусундай култулдап,
Сүмбөдөй болуп жылтылдап,
Булчуңдары бултулдап,
Айдыңдуу тууган Кыз Жибек,
Өргөгө карай жөнөлдү.
Шол убакта караса,
Кыз Жибектин дидаары
Нур ичинде бышкандай,
Кыз Жибектин эпкини
Сабадан саамал эскендей.
Шол убакта бир көргөн,
Чымын жандан кечкендей,
Шылдырап Жибек жөнөлдү,
Нече түрлүү сөөлөт мен
Иңирде шайтан көчкөндөй.
Куландан атты кодекти,
Көлдөн тартты борукту,
Бир көрмөккө ынтызар,
Төлөгөн мырза чонукту¹.
Талма түштүн чагында,
Айдың тууган Кыз Жибек,
Төлөгөнгө колукту.
Өңчөй молдо жыйылса,
Маселе китеп окурда
Шарият сөзүн жакшылар,
Акылы менен токурда,
Айдыңдуу тууган Кыз Жибек,
Төлөгөндүн мойнуна,
Асыла барып отурду.
Төлөгөн шондо сүйлөдү
Сүйлөгөндө бу деди:
Келдиң Жибек кашыма,
Отура кеттиң асыла,
Кечээги селде кай жакта
«Той болду чалсаң башыма»
Жибек шондо сүйлөдү:
«Кынама бешмант кынадым,
Азил мен сизди сынадым,
Сынамакка бир сөздү,
Азил кылып айтты элем,
Али унутпай жүрдүңбү
Төлөгөн мырза чырагым».

---

¹ Чонукту – зарыгып күттү.

Эки ашык кошулуп,
Аңгеме дүкөн уруптур.
Экөөнүн сүрөтү
Лайли-Мажнундай болуптур.
Эки бекзат кошулса,
Күндөй балкып туруптур.
Экөөнүн нуруна,
Көргөн жандын көңүлү,
Көлбөөрүп, балкып жылыптыр.
Оюн-күлкү сөөлөт мен,
Жездеңиздин кашында
Күн батканча отурду.
Кеч кирген соң эжеңиз,
Күйөөгө төшөк салыптыр.
Төшөктү жайлап салган соң
Жездеңиздин мойнуна,
Асыла барып кулады.
Узун сөздүн кыскасы,
Айтуучу эрдин устасы,
Шыкаалап аткан ак берен,
Каалаган жерден урады.
Ийиктей мойнун бурады,
Тебетейин сындырып,
Көңүлдөрү тынады.
Мергендер аткан бөкөндөй
Мүчөлөп жайып салыптыр.

Ошентип, Төлөгөн үч ай күйөөлөп, ойноп, бир күнү элине кайтмак болуп, аттарын байлап коюп, таңдан жүрөбүз деп отурган күнү, Жибек түш көрдү. Түшүнөн чочуп ойгонуп, кичүү жеңесин чакырып алып бир сөз айтты:

Чакырып алды Кыз Жибек,
Өзүнүн жакын жеңесин.
Сырлашуучу жеринде,
Кетирбеди өңгесин.
«Ай жеңеше-ау, жеңеше-ау,
Төлөгөнгө барып кел,
Тилимди алса жүрбөсүн.
Ата-энеси бар бекен,
Жал куйругу шай бекен,
Же болбосо кудай ай,
Каңгырап өскөн куу бекен.
Атасынын аты ким болор,
Энесинин аты ким болор,
Сурап келгин жеңеке-ау,
Кандай заман күн болор.
Мен бүгүн бир түш көрдүм,
Төлөгөн минген көк жорго ат,
Ээр-токумсуз бош көрдүм.
Эл жайлаган Ак Жайык,
Жээктей бүткөн буудайык,

Алдымда жанган чырагым.
Бирөө уурдап өчүрүп,
Көзүмдөн болду шол кайып.
Колумдаты туйгундун,
Зуулдап келип асмандан,
Желкесинен кыйды буудайык.
Бендем десең, кудай-ай,
Бул түш эмес эле го,
Көрүүгө мага ылайык.
Айланайын жеңеке-ау,
Төлөгөндү мен билдим,
Бир кеткен соң келбесин.
Жарык дүнүйө опасын,
Билдим көзгө илбесин.
Мындан кетсе Төлөгөн,
Билгизди кудай мен кууга,
Бул жерди кайтып көрбөсүн.
Мындай кордук жеңеке-ау,
Тирүүлүктө кудайым,
Эч пендеге бербесин».
Базарбайдын Төлөгөн,
Эрте тууган көбөгөн,
Жеңеси келсе алкынып,
Не кылып жүрдүң дебеген.
«Айланайын Төлөгөн,
Бийкеч жан бүгүн түш көрдү,
Тилимди алсаң жүрбөгүн!
Атаңдын аты ким болор,
Энеңдин аты ким болор,
Айтып кеткин чырагым
Кандай заман күн болор?
Бийкечжан бүгүн түш көрдү
Түшүндө жаман иш көрдү,
Астыңдагы көк жорго ат,
Ээр токумсуз бош көрдү
Эл жайлаган Ак Жайык,
Жээктей бүткөн буудайык,
Алдында жанган чырагын,
Бирөө уурдап өчүрүп,
Көзүнөн болду ал кайып.
Тилимди алсаң жүрбөгүн,
Айланайын күйөө жан.
Кудайга биз да ыйлайлык!»
Төлөгөн шондо сүйлөдү:
«Ау жеңеке-ау, жеңеке-ау
Түш түлкүнүн богу эле,
Ар немедеп келбечи-ау!
Жараткан мени бир кудай,
Өлүм десе көөнүм жай.
Атамдын атын айтайын
Калктан ашкан Базарбай.

Кой ичинде маркадыр
Омууроодо дилде алкадыр.
Энемдин атын айтайын
Алтымыш жашта Камкадыр.
Өлүп кетсем артымда,
Сансызбай аттуу иним бар
Жибегим неге коркады?!
Жаман жакшы болсо да
Алланын болор амири.
Жалгыз жыгач кесилсе,
Кубарып калар тамыры
Андай-мындай боп кетсем,
Тогуз жашар артымда,
Жеткинчегим бар эле.
Каргаша болуп жаады кар,
Душмандардын пейли тар.
Салам де Жибек коркпосун,
Өлүп кетсем Жибекти,
Эч жаманга кор кылбас,
Сансызбай аттуу иним бар.
Чын тилесе пендеге,
Теңирим тилек береди,
Көктөмдө мында келгемин,
Энди кыш болуп келеди.
Элимдин акын, көсөмү
Батыр Чеге дээр эле
Акылга дыйкан эп эле.
Сансызбайга башчы боп
Элиңизге келеди.
Тирүү турса жаныбыз,
Эсен болсо денибиз,
Көктөм чагы болгондо,
Каз менен бирге келем деп,
Не салса да кудайым
Жибек үчүн көрөм деп,
Жибекке дубай салам» - деп
Энди атына минеди.
Жеңеси менен Төлөгөн
Кол уучташып коштошуп
Кош Алла деп жөнөдү.

Ошентип, Төлөгөн нече эл, жол жүрүп эллине келеди. Соо саламаттык менен, ата-энеси менен кошулуп той жасады. Тойдун үстүндө баласынан собол сурады.

- Кандай адамга куда болдуң? - деди. Төлөгөн барын баяндады. Шондо Базарба айтты:

- Чырагым кайныңа качан барасың? - деди. Төлөгөн айтты.

- Жаз барамын,- деди. Атасы айтты:

- Чырагым мен бир тилек тилейин бересиңби, бербейсиңби. Эмдиги жылы ушу убакка чейин барбагың, анан өзүм кашыңа көп аскер кошуп берейин, кана тилегимди бердиңби? - деди. Анда Төлөгөн:

- Ата, эл элден артык болбойт экен, эч кимдин кызын көргөнүм жок, жактырганым

да жок, эмнени берейин,- деп чыгып кетти. Ошондо Базарбай көп журтуна айтты:

- Бул бала менин тилимди албады, тилегимди бербеди, Төлөгөн кайнына барам десе, мага көргөнүң кармап, байлап алып келип бергиле, эгер кошомат кылып бирөөң жолдош болсоң, колумду терс жайып бата беремин,- деди. Карыянын бу сөзүнөн коркуп журт кармап бермек болду. Ошондо Төлөгөн өзүнүн барлык жабдыгын талаага сактап, кашына мисин¹ ээрчитип, колуна туйгун, карчыга алып илбээсинге салып жүрдү. Бир күнү асмандан эки каз каңкылдап өтө берди, караса жаз болуп калган экен. Көк жоргону токуп, талаага көөмп койгон эки кап дилдесин астына салып алып мисин элге баштайын деди эле, аны аттан жулкуп таштап, өзү жөнөдү.

Азып тууган Төлөгөн,
Жагалмайлуу калкынан.
Жаадыктап атын мингени.
Каухар, лагыл, алтындан
Жолдош албай элинен
Жалгыз өзү жөнөдү.
Бир ашыктын зарпынан,
Каздын доошун эшитип,
Сабыр этип турбады.
Дүйнөгө мойнун бурбады,
Кетип бара жатканда
Сансызбай ыйлап жүгүрдү
Төлөгөндүн артынан.
Какымы түштү башына
Көздөн аккан жашына,
Куу боорду кыя албай,
Кайрылып келди кашына.
Сансызбайдын Төлөгөн,
Барфана² болду башына.
Бала келди жүгүрүп,
Ач күсөндөй бүгүлүп.
Төлөгөн турду кете албай,
Көзүнөн агып кандуу жаш,
Кандай кыйын боорлош,
Бордой болуп үбөлөнүп,
Кабыргасы сөгүлүп,
Артынан ыйлап келген соң
Көшөрүп алды алдына,
Көздөн жашы төгүлүп.

Ошентип, ошол абалда Төлөгөн:

- Эмнеге ыйлайсың чырагым, ыйлаба, жеңеңди алып келемин,— деди.

Сансызбай анда сүйлөдү
Сүйлөгөндө бу деди.
«Ыйлабайын мен дагы,
Өзүңдүн дагы көкөжан,
Көзүңдүн жашын тый деди.
Ыйлап отур ата-энең,
Сапарыңды кой, деди.

---

¹ Мисин – жолдош, (телохранитель).

² Барфана – көпөлөк.

Көп жолдош менен барсаңчы,
Эл журтуңду жый, деди.
Жалгыз кантип барасың,
Жалгыздык иши кыйындыр.
Менин жайым мынабу
Тааныбаган эч кимди,
Сиз кеткен соң көкөжан,
Кемпир чалдын кашында
Өзүм жалгыз, өзүм жаш,
Боломун кимге сыйынды.
Бул баргандан келбесең,
Кайгы менен кан жутуп,
Комуз алып колума,
Тартам шондо күү», - деди,
Төлөгөн шондо сүйлөдү,
Сүйлөгөндө бу деди.
«Айланайын карагым,
Кабыргамда канатым,
Артымдагы куйругум,
Жетегимде жан атым!
Айланайын ыйлаба,
Жибек сындуу жеңеңди,
Алып келүүгө барамын.
Бендесин кудай каргаса,
Кабыл болбос тобосу.
Башыма менин түшүптүр,
Ашыктыктын соодасы.
Айтып кеткен Жибекке
Жакындап калды убадасы.
Үйдө, түздө болсо да
Неден качып кутулар
Жумуру баштуу пендеси.
Кудуретине алланын
Пенденин жоктур көнбөсү
Кай ишке талап кылбайды,
Жер астына киргенче,
Адамзаттын жамысы.
Айланайын Сансызбай,
Кол канатым, куйругум,
Суудан чыккан сүйрүгүм¹,
Суурулуп чыккан жүйрүгүм²,
Көрбөй пенде коебу,
Жараткан ийе алланын
Тагдырда жазган буйругун.
Тирүү болсом карагым,
Жети айда келемин,
Ажал келсе алладан,
Үйдө дагы өлөмүн.
Амандык бер деп жолуна,

---

¹ Сүйрүдүм – колго турбаган, жылмакай.

² Жүйрүгүм – күлүгүм.

Кудайдан сен да тилегин.
Кечирсе Алла пенденин,
Ашык кеткен катасын.
Тилимди албай кеттиң - деп,
Бербеди атам батасын.
Башыма кудай салган соң,
Токтото албадым көөдөндө
Ашыктыктын капасын.
Кыз Жибектин дартынан,
Көрөйүн деп барамын,
Мээнеттүү жолдун жапасын.
Мен кеткен сон, карагым,
Кемпир-чалга ийе бол.
Инеят¹ тиле кудайдан,
Медет тиле пирлерден,
Акыл менен иш кылгын,
Көзүңдү кимге сатасың.
Тилимди албай кеттиң деп
Ыраазылык атам бербеди.
Акемден коркуп элимден,
Жалгыз жолдош эрмеди².
Сөзүмдү тыңда карагым,
Өзүңдү кудай жеткизсе,
Алып койдум барын да
Ат - турман, соот - жарагың.
Андай-мындай боп кетсем,
Сенден өзгө кимим бар,
Алды-артыңа карагын,
Муратыңа жеткизсин,
Чырагым сени бир кудай.
Көк буурулдай тулпар бир,
Быйыл кунан, былтыр тай
Кас кылбаса кудайым,
Мине турган баш атың –
Чырагым, сага шайма-шай,
Ат болгондо минесиң.
Алтын балдак, ак шамшар,
Саган арнап соктуруп,
Салып койдум кынапка,
Ач белиңе илгейсиң.
Талап кылып ар ишке,
Теңиң менен ойноп күлгейсиң.
Бул сөзүмдү тыңдагын,
Жеткинчегим Сансызбай,
Жакшылар менен жанашып,
Журт кадырын билгейсиң.
Бадана көздүү күрөөкө³,
Чарайнасы¹ беш кабат,

---

¹ Инеят – жакшылык.

² Эрмеди – ээрчиди.

³ Күрөөкө – жоо кийим.

Тогуз кабат көк соот,
Сага арнап соктуруп,
Ороп кеттим килемге,
Аны үстүңө кийгейсиң.
Андай-мындай боп кетсем,
Асыл тууган Жибекти
Эч жаманга кор кылбай,
Өзүң бир алып сүйгейсиң.
Үстүңө баса кийип ал,
Алтындуу соот кебени.
Жоо дегенде жайнатып,
Токтобостон колуңа ал,
Козу жоорун жебени.
Сапар тартып жол жүрсөң,
Жолдошун жоого алдырбас,
Башчы кылгын Чегени.
Айтканы болбос адамдын,
Алланын болор дегени».
Бул сөздү айтып Төлөгөн,
Сансызбайдын бетинен,
Үч кайтара сүйеди.
Жерге алып коюп инисин,
Кол уучташып коштошуп,
Кош, алла деп жөнөдү.
Бектер минер сур кашка,
Чаба албаса ур башка.
Баатырлык, байлык кимде жок
Ашыктык жөнү бир башка.
Иниси менен коштошуп,
Базарбайдын Төлөгөн,
Белин бууду турчаска².
Базарбайдын Төлөгөн
Жайыкка карап жол тартып,
Алладан барман тилеген.
Жайык мен деңиз арасы
Он үч айлык жол экен.
Үч жарым айлык арасы
Кырк беш күндүк жол экен.
Чел жазыра ичинде,
Кособа деген кел экен.
Ууру, кесеп, каракчы,
Мекен кылган жер экен.
Төлөгөн сындуу мырзанын
Чаалыгып келген убакта
Согуп бир кетер кези экен.
Атаңа наалат Бекежан,
Кыз Жибектин сыртынан,
Көп ашыктын бири экен.
Баягы алтымыш жигит кашыңда,

---

¹ Чарайнасы – баатырлардын сооту, темир кийим.

² Турчаска – кемер.

Төлөгөн эми келер деп
Кособанын көлүндө
Жолун тосуп жүр экен.
Төлөгөн ал күн келбесе
Азыктары тозулуп,
Кайтып бир кетер күнү экен.
Куландан атты кодекти,
Көлдөн тартты борукту,
Арада нечен конуптур
Тулпардан тууган көк жорго,
Жүз күнчүлүк жолунан
Он жети күн суу ичпей,
Чөлдөө менен зорукту
Чөлдөгөн соң Төлөгөн,
Атынан көөнү торукту.
Жакындап сууга келгенде,
Бешим убак болгондо,
Базарбайдын Төлөгөн,
Бир чубалган чаңга жолукту.
Чаңга жүзүн салганы,
Кашына жетип барганы.
Алдынан чыгып алтымыш жоо,
Төлөгөндү камады.
Базарбайдын Төлөгөн
Алды артына карады.
Бешимде жоого атышып,
Намаз дигер болгончо
Алдырбай кетип барганы.
Эрки мен атка жеткен соң
Жоо ортого алганы.
Ошо убак болгондо
Арам өлгөн көк жорго ат,
Чөлдөө менен зоругуп,
Башын жерге салганы.
Жоо камалап жеткен соң,
Атынан каруу кеткен соң,
Базарбайдын Төлөгөн,
Теңирге кылды наалаты.
«Кудурети күчтүү кудай-ай,
Батар күн менен батабы,
Бекежанды өлтүрүп,
Тим болбосо, кудай-ай
Жастыгым ала жатайын!
Мусулман болсо бул жоолор,
Жакындап жооп каттайын»
Бул сөздү айтып Төлөгөн,
Корум сакка кол салды,
Бир салганда мол салды.
Каршы карай какайып,
Саадакты колго алганы,
Толгой тартып калганы,

Керичтен ары кеткени,
Топ Аргынга жеткени.
Седиреген четинен,
Жетөөнөн озуп өткөнү.
Дагы огун алганча,
Саадакка колун салганча
Атаңа наалат Бекежан,
Аргындан чыккан куу экен,
Акки болгон шум экен.
Төлөгөндүн артында,
Алтымыш кадам жакындап,
Бир куурайды пааналап,
Жеткен экен такымдап.
Төлөгөндү атканы
Жакындап келип турганы.
Мылтыкка милте басканы,
Арбагы анын ашканы,
Төлөгөн сындуу мырзанын
Канын суудай чачканы.
Кой богундай коргошун,
Ажал болуп жабышты.
Атаңа наалат Бекежан,
Жибербеди намысты.
Базарбайдын Төлөгөн
Толукшуп атта турганда,
Колтугунан сүйөргө
Таба албады таанышты.
Бекежан аткан жалгыз ок
Маңдайдан келип урганы.
Алтын сүйөк Төлөгөн,
Алланын салган кордугу-ай,
Толукшуп аттан кулады,
Жалгыздык түшүп башына,
Камыгып шондо ыйлады.
Атаңа наалат алтымыш ит
Жанын берсин өзү деп,
Кордук менен өлсүн деп,
Анталап келип турады.

Ошентип, шол алдан Төлөгөн эсин жыйып алып, көзүн ачып караса, чалкасынан жаткан экен, барлык кийимдерин алып коюптур, ошондо жок дегенде бетимди жаап кетсеңер деп Бекежанга:

«Пул жибердим калаага
Бисагат¹ күн кудай-ай,
Мен чыгыпмын талаага.
Чыгып алып жолуктум,
Бул шекилдүү балаага.
Карга, кузгун жебесин,

---

¹ *Бисагат* – саатсыз.

Жашыра кеткин жүзүмдү,
Замандаш элең жан ага".
Төлөгөндүн тилдери,
Ушу сөзгө келгени
Экинчи сөзгө келбеди.
Атаңа наалат алтымыш ит,
Не айттың эле дебеди.
Бир баланын олжосун
Алтымыш адам бөлөдү.
Мал опаасыз деген шол,
Төлөгөн минген көк жорго ат,
Суу ичип абдан канган соң,
Бир каракчы астында Ойноп басып жөнөдү.

Төлөгөн менен бирге чыккан алты каз бар экен, барлык кийимдерин алып коюптур, сууга келип коноюн деди эле, жоолор аткылап кондурбады, айланып учуп жүргөндө Төлөгөн көрүп «ах капура» деп кыймылдоого алы келбей жаткан жеринде ошол каздарга карап:

Абалап учкан алты каз,
Этиң шекер, шорпоң бал
Атайын десем огум аз,
Жөнөр болсоң жаныбар,
Мына майдан, мына саз,
Өлбөгөн кулга, кудай-ай,
Болуп калды энди жаз.
Атамды айтып кантейин,
Мен кеткен соң дарига ай,
Төкөшүм деп Сансызбай,
Эркелеп кимге кылар наз.
Авалап учкан алтооң,
Жерге түшүп көрбөйсүң.
Силер тирүү, мен өлүү,
Жатасың не кып дебейсиң.
Касирет-кайгы алымды,
Неге келип билбейсиң.
Тилсиз маклук, жаныбар,
Бирге келген жолдошум,
Кашыма менин келбейсиң.
Мындан мындай кеткенде,
Деңизге жакын жеткенде,
Төбөгө чыкса белим деп,
Ойго түшсө, тыным деп.
Картайган атам Базарбай,
Алдыңан чыгып жаныбар,
«Карагым менин Төлөгөн,
Көрдүңбү» десе не дейсиң?
Андан ары өткөндө,
Үйгө жакын жеткенде,
Жая десе жал берген,
Шекер десе бал берген,

Майга салып нан берген,
Ар алуан¹ аш берген,
Эркелик кылсам кечирген,
Алтымыш жашар шордуу энем,
Алдыңан чыгып жаныбар,
«Кулунум менин Төлөгөн,
Көрдүңбү» десе не дейсиң?
Андан ары өткөндө,
Малга жакын жеткенде,
Карга жүндүү катташым,
Күйрөк жүндүү оттошум,
Талашып эмчек эмишкен,
Тар төшөктө тебишкен,
Бир төшөктө жатышкан,
Көп кызыкка батышкан,
Ашык ойноп алышкан,
Өлүү агасын көрө албай,
Бакылдашпай, коштошпой,
Ажалым жетти алыстан,
Жалгыз иним, боорум,
Канатымда кыягым,
Таманымда туягым,
Алдыңдан чыгып Сансызбай
«Көкөшүм менин Төлөгөн,
«Көрдүңбү» десе не дейсиң?
Соотумун көзү сүзүлүп,
Сынбай кетти дегейсиң.
Бара турган жерине,
Жетпей кетти дегейсиң.
Алтынду соот, тоок көз,
Түймеден кетти дегейсиң.
Өлүү экенин билбейбиз,
Тирүү экенин билбейбиз
Кособанын жанында,
Кошо кетти дегейсиң.
Маңдайынан аккан кан,
Кошо кетти дегейсиң.
Алтындуу жабдык көк жорго ат,
Бир каракчы колунда,
Бошко кетти дегейсиң.
Кособанын жолунда,
Куш конбос кула жапанда,
Ыйлай-ыйлай бир жалгыз,
Дүнүйөдөн өттү дегейсиң».
Төлөгөндүн тилдери
Осы сөзгө келеди,
Эндиги сөзгө келбеди.
Баткан күн менен карайып,
Уа, дарига, кудаы деп,

---

¹ Алуан – түрдүү, түмөн.

Өз иманын өзү айтып,
Жалгыз чыккан Төлөгөн,
Акырет сапар жөнөдү.
Маңдайдан аткан жалгыз ок,
Желкеден чыгып кетиптир.
Алланын жазган барманы,
Ажалы бүгүн жетиптир.
Айтып-айтып немеңе,
Шол сыяктуу асылдар,
Кепини жок, көрү жок,
Ит менен кушка жем болуп,
Муратына жете албай,
Арманда өтүп кетиптир.

Төлөгөндү өлтүрүп, атын, тонун алып элдерге билгизбей жата берди. Сегизинчи жыл болгондо бир күнү Бекежан ойлоду. Мен эми Жибекти алайын. Абалы Төлөгөндү өлтүргөнүмдү айтайын. Азырынча билген жок, мага тийбес деп өз акылы менен ойлоду. Жөн жерде айтсам, чочуп кетер, буга тойдо өлөң айтышып отуруп, айтып коеюн, айтып кошоюн деди. Ошол элде бир бай той жасады эле, кандын айылын тойго чакырды. Жибек тойго нөкөр кыздары менен келди. Жибек менен тойдо жигиттердин бир нечөө намаз, жума жайында айтышты. Жибек алты жигитти жеңип чыкты. Акшам батып бара жатканда Бекежан атты минип Жибектин тушуна келип отура калып, Жибекке өлөң айтат.

- Айтамын айт дегенден арба, Жибек,
Төөдөй ботосу өлгөн зарлуу Жибек,
Кеткени жаман жарың көп жыл болду,
Кабары шол жездемдин барбы, Жибек?
- Арасы эки айылдын бүргөн чыгар,
Этегин түндө жүргөн түргөн чыгар,
Артында жеткинчегим жаш дечу эле,
Айланып шум дүнүйөгө жүргөн чыгар.
- Кыз Жибек тарыткамын заманыңды,
Билбей жүрсүң айрылып калганыңды,
Ат изин сегиз жылдай бир салбаган,
Мырза деп айта бербей жаманыңды.
- Алаштын несин алып, не бербеймин,
Дүнүйөдө тирүү жүрсөм не көрбөймүн,
Аргында алты шекти алтымыш мырза,
Изине басып кеткен теңебеймин.
- Дагы да авелим жар, авелим жар,
Кыз Жибек али-ак болор көңүлүң тар,
Өлүп калган немеңди көп мактаба,
Көк жорго ат астымдагы салгын назар.
Жок экен, ай, Бекежан, акыл-айлаң,
Канаке курбу болуп тийген пайдаң,
Атаңа алты наалат, ит каракчы,
Көк жорго ат астыңдагы алдың кайдан?!
Жол тосуп Касабада жатып алдым,
Бироонү мергендик менен атып алдым,
Болгон озум баатыр кимди аяйын,

Өлтүрүп Төлөгөндөн тартып алдым.
Кыз Жибектин ыйлаганы:
Бекежандын бул сөзү,
Муңдуу болгон Жибектин
Өпкөсүнөн урганы.
Өксүп-өксүп ыйлады.
Ашык болсоң шондой бол
Керегени кучактап,
Эт бетинен кулады.
Кыз Жибектин беттерин
Кереге көгү жырады.
Айласын таппай Кыз Жибек,
Ичинен суудай тынады.
Бирөөнүн кубаныч тою эле,
Адыра талкан кылады,
Бекежанга сүйлөдү:
«Атаңа наалат Бекежан,
Көрсөтпө мага түшүңдү,
Бүтүрүпсүң ишиңди,
Кантип көзүң кыйды экен,
Шол шекилдүү Мусинди.
Алдыңа кудай келтирсин,
Мага кылган ишиңди.
Атаңа наалат каракчы,
Кудайым сени каргасын.
Теңирим мени жаратса,
Катын балаң зарласын.
Башыңа кыйын иш түшсө,
Жашыңа эч ким барбасын.
Бекежандын мен көрдүм,
Ушу жерде пайдасын.
Туушпай кеткир алты ага,
Барсыңбы тойдо кайдасың».
Сырдыбайдын алты уулу,
Алтоо бирдей бөрү эле.
Олтурган ыйлап Жибектин,
Тушуна жетип келди эле.
Кыз Жибектин тушунда,
Ит Бекежанды көрдү эле.
Кок жорго атты тааныды,
Бир шумдуктун болгонун,
Эми булар билди эле.
Бекежандай баатырды,
Эми ортого алды эле.
Мойнуна аркан салды эле,
Сүйрөтүп барып алтоо,
Төлөгөндүн жолуна,
Курмандык кылып салды эле.

Эмки кабарды Сансызбайдан угалы.
Ушул тапта Сансызбай он жети жашка келди.

Төлөгөндү сагынып, кару жарагын кийип, издемекчи болуп, бата алып кетмекчи:

Он жети жашка келген соң,
Сансызбай атка мингени.
Батасын алып кеткени
Атасынын алдына
Келип сүйлөй бергени:
«Айланайын жан ата,
Көтөргүн бейерман башыңды,
Төлөгөндү сагынып,
Сана менен саргайып,
Кайгы менен кан жутуп,
Иче албадым ашымды.
Төлөгөндү издейин
Жер чарчысын көздөйүн.
Жоктоосуз кеткен турабы,
Тууган соң эне биздейин.
Ыразылык берсең жан ата,
Эч кимге көзүм сүзбөйүн.
Тири, өлүсүн билгенче,
Күдөрүмдү үзбөйүн.
Батаңды бергин жан ата,
Жалгыз агам издейин».

Ошондо атасы башын көтөрүп алып: балам агаңды издейин дедиңби? - деди. Ошол күндө атасынын көзү көр болуп, көңүлү жер болуп, Төлөгөндү сагынып кайгы-касирет менен кан жутуп жаткан экен. Ошондо Сансызбайга: - Андай болсо балам, колуңду жай, батамды берейин,- деп абалы алла, экинчи пирлерге баласын аманат тапшырып:

Баласына кол жайып,
Батасын берди Базарбай.
Тура калып кол жайды,
Аамийин деп Сансызбай.
«Багытын ачкын баламдын,
Жараткан алла бир кудай.
Падышасы сен кудай,
Он сегиз миң ааламдын,
Апчы менен күпчүнүн
Зани менен каламдын
Жараткан алла жар болуп,
Багытын ачкын баламдын.
Балама менин ракым кыл,
Кадыр алла, кудайым.
Урматы үчүн Каламдын,
Кызыр, Нияз, Мухаммет,
Балама менин назар сал.
Адашса жолдон жаңылып,
Туура баштап жолго сал.
Жазатайып сүрүлсө,
Каус-Гыяз, кырк чилтен
Баутдин колуңа ал,

Жарандар медет кыла көр,
Сиздерсиз менде жоктур ал.
Тапшырдым мынау баламды,
Жараткан теңир, Зулжалал,
Ыраазылык бербей жиберип,
Төлөгөндөн айрылдым.
Калыңга соккон кырандай,
Канатымдан кайрылдым.
Ташка согуп туягым,
Тапаныман майрылдым.
Жол жүрүүнү кыйбаган,
Бир сааттай көрбөсөм,
Дидарына тойбогон,
Төлөгөн сындуу баламды,
Акырында кудай-ай
Бир көрүүгө зар кылдың.
Барча кайып жарандар,
Медеткер болгун балама,
Үйдө, түздө болсо да
Буйруктан адам калабы?
Жолуң болсун, бар балам,
Тапшырдым сени аллага,
Издеп келгин аганды.
Экинчи жана тапшырдым,
Кайыр шафкаттуу¹ бабама».
Мындайча деп уулуна,
Батасын берди Базарбай,
Батасын алып Сансызбай,
Ракым кыл деп бир кудай,
Төлөгөн айткан ак буурул,
Ат болгон экен он жашар.
Франк² менен белдиктеп,
Шуга³ менен желдиктеп,
Макмал менен тердиктеп.
Жазыны жуптап салганы,
Жел тийбөөчү боорго
Орой тартып алганы.
Эр Чегедей башчы алып,
Эки бара, үч тулпар
Кош атка бирин алыптыр.
Амандашып, кол булгап,
Коштошуп журту калыптыр.
Төлөгөн издеп Сансызбай
Сапарга башын салыптыр.
Жол көрбөгөн жаш бала
«Тобокел алла кудай, деп,
Ар кимге теңири паана» деп,
Жайыкка кетип калыптыр.

---

¹ Шафкаттуу – касиеттүү, мээримдүү, кайрымдуу.

² Франк – жука жибектин бир түрү.

³ Шуга – жаа, каптырга.

Булар бир нече күн жол жүрүп Жайыкка келет. Кандын айылын сурап келе жатып бир дөңгө чыкса, кандын айылынын үстүндө жүргөн аттуу адамдын көптүгүнүн эсеби жок, айтып болбос. Эми муну көрүп маанисин билейин деп бир койчуга келип:

Бул жыйналган аттуулар ким,- деп сурады.

Койчу:

- Каныбыз Сырдыбайдын Жибек деген кызы бар эле: өзү жаандан ашкан сулуу эле, ошонун атагын эшитип калмактан Корен деген кан чыгып издеп келип Жибекти бербесең, элиңди чабамын»- деп камады. Ылаажысыздан Сырдыбай алы келбестей болгон соң кызын бермек болду. Анда Жибек атасына арыз айтты:

- Мени капырга бере турган болсо, отуз күн оюн, кырк күн тоюн кылып узатсын,- деп. Той бүттү, эми оюн кылып жатат,- деди. Анда булар: - Ай Жибекти мурун күйөөгө берген беле? - деп сурады. Койчу: «Берген күйөөн Кособанын көлүндө Бекежан деген атып өлтүрүптүр»,- деди. Муну эшитип Сансызбай атынын жалына көз жашы төгүлүп жүрүп кетти:

Сансызбай шондо ыйлады,
Көзүнүн жашы булады.
«Бооруң өлдү» деген соң,
Канчалык мыкты болсо да
Кантип чыдап турады.
«Экөөбүз бирдей ыйласак,
Соорото турган ким бар» - деп,
Чеге акын сабыр кылады.
Бир жерлерге келгенде,
Сансызбай аттан кулады.
Кыбылага баш коюп,
Мунажат айтып аллага,
Сейдеге¹ башын койгону.
Шондо жатып ыйлады,
Ыйлады да толгонду.
«Падыша тууган, көкөшүм,
Бу дүйнөдөн өтүпсүң,
О дүйнөгө жетипсиң.
Мен мусапыр иниңди,
Кайгыга таштап кетипсиң.
Жолборс качар кабышкан,
Айкайлаган дабыштан.
Башына кудай салган соң,
Көкөшүмүн ишине
Ашыктык оту жабышкан.
Жаан кезип жүргөндө,
Кыз Жибекти таапсыз,
Ушунча кыйын алыстан.
Тапканың менен не көрдүң?
Кепиниң жок, көрүң жок,
Жапанда жатып жан бердиң,
Кайран менин көкөшүм,
Ит менен кушка жем болдуң.
Баатырлар жоого жабышат,

---

¹ Сейдеге – намаз окуганда саждага баш коёт.

Колуна жашыл туу алып,
Төлөгөндү табам деп,
Мингемин атка кубанып.
Бул жерлерге келгенде,
Дария-чалкар көлүбүз,
Жер болуп калган суу алып,
Кайран менин көкөшүм,
Кепиниң жок, көрүң жок,
Ит менен кушка жем болуп,
Жапанда калыпсың го кубарып.
Айланайын көкөшүм,
Жүргөнүңдө, шондо кыйбадым,
Жибербей калар бекем деп,
Чымын жанды кыйнадым.
Алтын сүйөк, көкөшүм,
Маңдайыма сыйбадың,
Өлгөнүңдү көргөндө,
Көзүмдүн жашын тыйбадым.
Осолдук кылбай сүйлөйүн,
Рахман аттуу кудая,
Төлөгөн сындуу пендеңе
Жолдош кылгын иманын».

Ошол алар турганда Чеге келип, «Карагым, Сансызбай, неге ыйлайсың, башыңды көтөр, өткөнгө өкүнүч кылба», - деп насыят айтып Чеге акындын айтканы:

Көлгө бүткөн курагым,
Суурулуп өскөн бурагым,
Жашын тыйып көзүңдүн,
Ыйлабагын, чырагым.
Ноктолуу башка бир өлүм,
Өкүнүч кылба өлүмгө,
Өз тилегиң сурагын.
Баары да өлгөн ойлосоң,
Жүз жыйырма төрт миң байгамбар,
Мурунку жандан бирөө жок.
Өлбөй тирүү ким калар,
Казага ыраазы болбогон,
Теңир алдына барганда
Рахматтан наубед¹ кур калар.
Өлүмгө катуу наалыды
Кафилдик менен пенделер.
Шайтанга такыр өлүм жок,
Өлбөсөк шайтан болобуз,
Рахматтан куру калабыз.
Канаты бүтүн шумкар жок,
Туягы бүтүн тулпар жок.
Алладан өкүм келген соң,
Өткөрбөй өмүр сүрүү жок.

---

¹ Наубед – кудайдын назарынан.

Кудайдын иши болгон соң,
Канча айтсак да буруу жок.
Айы бүткөн айында,
Күнү бүткөн күнүндө,
Ичээр суу бүтсө жүрүү жок.
Айланайын Сансызбай,
Кулак салгын сөзүмө,
Теңири өзү айдады,
Ата-эне менен инисин,
Көрсөтпөдү көзүнө,
Жыйылган ыксыз дүнүйөнүн,
Төрт түлүк малдын бирисин,
Айдап барып кудайым,
Буюрган жери топурак.
Келтириптир кезине,
Кудай иши амал жок.
Зар болуп калдык мынаке,
Кечээки жүргөн Төлөгөн,
Басып бир кеткен изине.
Өкүнүч кылба өлүмгө
Мусаапыр болуп жүргөндө,
Кубат берсин өзүңө.

Бул сөздү айтып Сансызбайды атка мингизип, Чеге:

- Эми элге кайталык, көп элдин алы келбеген капырга биздин да алыбыз келбес, Төлөгөн өлгөн экен аны уктук, эми эмнебиз бар? - деди.

Ошондо Сансызбай: - аке, о не дегениңиз, кудай таала насип кылса Жибекти алып кетелик, барыңыз, Жибекти кандай жайда отурганын көрүңүз, анан мени чакырыңыз, мен да барып көрөйүн.

Келе жатып өзү ойлоду: «Бул Чеге мени аяп жүргөн чыгар, неде болсо, авели капыр, мусулман аралашкан тою кандай экен, көрүп келейин», - деп, атын Чегеге карматып жүгүрүп өзү келди. Тойго келип караса капыр, мусулман аралаш тамаша оюн кылып жаткан экен. Ар жерлерге келип караса, бир чоң үйдөн зарлаган адамдын добушу чыгат, тыңшаса Жибек экен, шондогу Жибектин айтып турган сөзү:

Жайыктын суусу ылай-ай,
Көр болду көзүм ыйлай-ай,
Төлөгөн сындуу мырзадан
Айырдың өзүң кудай-ай.
Көргөндө бир корккомун,
Көрүнбөгүр түшүмдү.
Төлөгөндөн айырып,
Оңдобогон экенсиң,
Кадыр алла падышам,
Башынан бери ишимди.
Кудурети күчтүү, жан алла,
Ушу калмак айбанга
Чыны менен пенде кып,
Курутабы менин мизимди.
Жайыктан көчкөн көп
Чекти Конот ко барып кабака.

Не пейлим менен кудай-ай,
Илиндим мындай камакка.
Жаппар ием жараткан,
Бенде эмес белем мен,
Чын эле насип кылдыңбы,
Насили жаман калмакка».

Бул сөздү угуп Сансызбайдын тап-такаты калбады, кайтадан жүгүрүп Чегеге келип,
«Жибектен жооп алып кел» - деп, бир сөз айтты:

Айланайын Чеге ага,
Артык тууган эр ага.
Жибек сындуу жеңеме
Жумшадым сизди мен ага.
Дароо барып кел, ага!
Жибектей менин жеңемден
Бир жооп алып бер ага.
Жоо жакадан алганда,
Кириптер кылып балээге,
Кетпейин таштап сени, ага.
Жалгыз бир арыз сөзүм бар,
Шерменде болуп кудайга,
Калп айтып такыр келбе ага».
Баатыр тууган Чеге акын,
Ал да бир ашкан эр эле.
Колундагы тулпарды,
Сансызбайга береди.
Жөө басып Чеге акын,
Элге жакын жөнөдү.
Өлөң айткан ак үйдүн,
Тушуна жакын келгени.
Калмактын калың аскерин
Тамаша кылып көргөнү,
Эми тойго барганы.

Чеге келсе Жибек айтып отурган сөздөрү:

... «Авады баш кошконум Жагалмайлуу,
Жылкысын көптүгүнөн бага албайды.
Өлгөнү Төлөгөндүн ырас болсо,
Кудайым Кыз Жибекти неге албайды.
Дагы да баш кошконум Жагалмайлуу,
Жылкысын көптүгүнөн бага албайды.
Шол элде эч жигити жокпу теңир,
Жесирин издеп келип неге албайды?
Дагы да баш кошконум Жагалмайлуу,
Жылкысын көптүгүнөн бага албайды.
Шол элди өзүм издеп кетер элем,
Адашып аял жолду таба албайды».
Муну угуп Жибекти,
Чеге акын билгени,

Алладан барасат¹ тиледи.
Умтула басып Чеге акын,
Жибекке жакын жүргөнү,
Калың колду как жарып,
Арык койдой тырышып,
Баш буруу менен урушуп,
Өлдүм талдым дегенде,
Кыз Жибектин кашына
Чеге жетип келгени.

Чеге Кыз Жибектин тушуна өлөң айткан жигиттердей болуп өлөң айтат. Мурун Жибекке эч ким өлөң айтчу эмес экен, өзү кайгылуу болуп отурган соң, айтайын десе да айтпайт экен. Шондо Чеге:

Жибекжан туула бербес сиздей перзент,
Бүтүптүр үр кызындай ашкан келбет,
Да вир сыйлап өлөң айт, жаркын маган,
Адамга алда болсо бир канимет!»

Жибек:

- Башы экен өлөңүмүн айым-кайым,
Бүтүптүр кыя тоого тал менен кайың,
Кашаң өлөң адырда калган менен,
Билбеген кандай жансың менин жайым?

Чеге:

Көрдүм да чырай жүзүң көңлүм толду,
Көрөт ко бек сыйлуулар сарай жолду,
Той-тамаша сиз үчүн деп эшиттим,
Жаркыным не себептен болдуң муңду?

Жибек:

Көргөндөй жол мээнетин жүзүң сарык,
Тушума калың топту келдиң жарып.
Торго түшкөн шумкардай пенде болуп,
Айрылган эл журтунан мен бир карып,
Эй, Аке, мен көрбөгөн жан экенсиң,
Отурам порумуңа айран калып,
Насилиң алыс жердин адамысыз,
Кай жактан келип турсуз арып-талып?

Чеге:

Бүтүптүр үр кызындай сага көрк,
Сүйөгүм ар сөзүңө барады эрип,
Жаркыным кандай болуп түштүң торго,
Маанисин айтыңызчы, эшитайлик.

Жибек:

Алланын жазганына жүрөм көнүп,
Зар болдум жанган чырак отум өчүп,
Кудайым айырган соң кошогуздан,
Отурам жоо калмакка пенде болуп!

Чеге:

Саржыгач кыйган сайын ком болот,

---

¹ Барасат – акыл-эс.

Замана жылдан жылга шум болот,
Кайната, кайын энең кай уруудан,
Аттары күйөөңөрдүн ким болот?

Жибек:

Жакшынын бал тамат го тил жагынан,
Өлүмдүн ким кутулар кармагынан,
Алдында жүрүп кызмат кылганым жок,
Коркомун ат атоого арбагынан.

Чеге:

Жайлоосу элибиздин кулан өтпөс,
Жакшыга жаман адам эч бир жетпес.
Сурадым, заруурат¹ мен билмек үчүн,
Бир жолго атай койсоң эчтеме этпес.
«Кыз, боз бала жыйылып,
Эртели кеч тамаша,
Аңгеме дүкөн курулуу.
Билгенимди мен айтсам,
Сөзүмдө жоктур бир буруу.
Кайын атам аты - Базарбай,
Жагалбайлы уругу.
Төлөгөн анын баласы,
Илгери эле башаадан,
Акылынын даанасы.
Кайран теңирим кантейин
Болбоду бир аз күн жүрүү.
Төлөгөндөн айрылып,
Куруду журттун чаарасы.
Ат изин бир да салбады,
Жок бекен деп ойлоймун,
Сансызбай эрдин санаасы,
Кой ичинде маркадыр,
Омууроодо дилде алгадыр,
Кайын энем атын айтайын,
Алтымыш жашта Камкадыр.
Кубантар бекен кудайым,
Биздей карып бендесин,
Кечиктирбей тезинен,
Кабагым неге тартадыр?
Тирүү болсо Сансызбай,
Эр жетер маалы болду эле.
Биздей карып-мискинди,
Кандай күндө отур деп,
Неге издеп келбеди.
Кечээги өткөн Төлөгөн,
Акылга дыйкан эр эле.
«Элимдин акын косому –
Баатыр Чеге деди эле»
Ай, кантейин, кантейин,
Кайсы бирин айтайын.

---

¹ *Заруурат* – зарыл болгон үчүн, керек үчүн.

Кечээги өткөн Төлөгөн
Айткан бир сөзү көп эле».
Анда Чеге сүйлөдү,
Сүйлөгөндө бу деди:
«Ашуу да ашуу бел,- деди,
Аша бир соккон жел - деди,
Мойнуңду созуп Жибекжан,
Бери жакын кел,- деди.
Мен бир жооп айтайын,
Бул сөзүмдү бил,- деди.
Сансызбайга баш болуп,
Издеп келген өзүңдү
Акын Чеген мен» - деди.
Акки болгон Кыз Жибек
«Алдап жүргөн бирөө»,- деп,
Бул сөзүнө ишенбеди.
Чеге дагы сүйлөдү:
Чын айткан сөзгө шенбесең,
Жаркыным сага не дейин?
Бекер деп билсең чын сөздү,
Кашыңа кайтып келбейин.
Душман деп билсең досуңду,
Капалык менен өлөйүн.
Мусулманды касс көрүп,
Жоо калмакты дос көрсөң,
Расың айтчы Жибек жан,
Изиме кайтып жөнөйүн».
Шондо Жибек сүйлөдү,
Сүйлөгөндө бу деди:
«Чын айткан болсоң жан ага,
Соңуңдан ээрчип өлөйүн.
Акылым танган убакта,
Ким экениң билейин.
Сансызбай кайда көрсөтчү,
Айланайын акежан,
Сөзүңө шондо шенейин?!»
Ат байлаган акырды,
Көк түшкөн жер такырды,
Көп душмандын ичинде,
Атын айтсам билер деп,
«Ат кошчум кел»,- деп чакырды.
Сансызбайдын турганы
Бир чакырым жер эле.
Эр Чегенин добушун,
Эшитип Сансыз билди эле
Эки тулпар жетелеп,
Эр Чегенин кашына
Иргелбей жетип келди эле.
«Жалгыз кайниң келди»,- деп,
Баатыр тууган Чеге акын,
Жибекке кабар берди эле.

Жарык алып Кыз Жибек,
Сансызбайды көрдү эле.
Көрүп шондо сүйлөдү:
«Алтындан соккон кынабым,
Күмүштөн соккон туягым,
Кудай кайдан окшоткон,
Акесине сыягын.
Жараткан алла жар болуп,
Жандыбы өчкөн чырагым.
Ачылсаңчы, кабагым,
Өлгөнүм тирүү келиптир,
Жарылсаңчы жүрөгүм,
Жаппар ийем бар болуп,
Бергенде менин тилегим!"
Сансызбайды көргөн соң,
Жибектин көөнү толгону.
Башында ишти унутуп,
Кайгысын эстен жойгону.
Көп душмандын ичинде,
Көрүшүүгө жер кыйын,
Бири тышта, бири ичте,
Жибек менен Сансызбай,
Амандашып койгону.

Булар менен амандашып болгон соң Кыз Жибек айтты: - Сиздер кайтып барып, келген жолуңарда калың кара жыгач бар. Ошондо барып бекинип отуруңуздар. Бүгүн биздин эл көчөт. Кудай таала тилекти берсе, эртең түштөн калбаймын. Мени алганы келген Корен калмактын эки тулпары бар, ошонун бирин минип жетермин,- деп аларды жөнөтүп жиберди. Айткандай эли түндөп көчтү, эл көчүп жатканда Кыз Жибек Коренге жеңесин жиберди. Жеңеси барып калмакка айтты: Бийкеч эки тулпарынын бирөөн сурап алып, кел, мен көчкө минейин деди», -деп калмакка айтканы.

«Ай күйөөжан, күйөөжан,
Эркелик менен кылганы,
Бийкечтин сырын билесиң,
Билип туруп душмандын
Тилине неге киресиң,
Бүгүн көчкө минет да,
Сандал көктү бересиң.
Бүгүн күндүн башы,
Ак өргөөгө киресиң,
Оюн-күлкү тамаша,
Көп кызыкты көрөсүң.
Нур сыпаттуу бийкечтин,
Ак төшүнө минесиң.
Аркагы алтын көйнөгүн,
Башына жакын түрөсүң».
Анда Корен сүйлөдү,
Сүйлөгөндө бу деди:
«Ау жеңеке-ау, жеңеке-ау,

Минген атың кулабы,
Алтындан жүздүк бурабы,
Тийбесе Жибек тийбесин,
Сандалды сурап күйбөсүн.
Эрлер минер тулпарды
Аялдар минсе болобу».

Жеңеси калмак атын бербеген соң ыза болуп Жибекке ыйлап келди. Ошондо Жибек ойлоду: «Эми өзүм барайын, өзүм барсам, атын алып минермин», -деп кашына он чакты кыздарды ээрчитип алып Корен калмакка келди. Корен Жибекти көргөн соң эси чыгып, масс болуп кетет. Ошондо Жибек айтты:

Атыңды мен сураганда эмине бербейсиң! - деди.

Корен айтты:

- Мен сенден ат аябайм, мен мында келгени эки жарым ай болду, ошондон бери мага көрүнбөгөнүңө ачууланып берген эмесмин, эми кайсынысын минесиң? - деди. Жибек айтты:

- Сандалкөктү минемин! - деди. Калмактын эки атынын эки ээр токуму бар экен, өзүм ирээттеп беремин,- деди. Өз ээри менен ээрлесем каласың! - деди. Калмак атты ирээттеп жатканда он беш кулач ак шамшары бар экен, төшөк жанына тагып койгон экен, ошону алып Жибек белине асып, алды. Калмак атты ирээттеп болгондо, Жибек атка минип алып, калмакка карап, көңүлү ташып бир сөз айтты:

«Атаңа наалат кан Корен,
Кандыгың сенин кайда бар.
Алдау мен бердиң атты араң,
Теңир берсе колума
Жерге бир сени таптар эм!
Сандалкөк сындуу тулпарың,
Канаты алтын кыргагың,
Иа, сеники, иа, меники?
Тузумду кудай көтөрсө,
Мунда жок сенин тең парың.
Атаңа наалат, куу калмак,
Угуп тургун сөзүмдү!
Улукмун деп турасың,
Ушу күндө өзүңдү.
Өзүмдүн багым теңир алса,
Куш учпас кула жапанда.
Карга, кузгун, чымынга,
Чукутармын көзүңдү.
Атаңа наалат, куу калмак,
Турбаймын сенин кашыңда.
Тобо кылдым кудая,
Күнөкерчилик ашыга
Абалда эч амалсыз,
Өкүмүңө көнгөмүн.
Тилекти кудай бергени,
Сандалкөктү мингемин.
Ит калмак көзүң агарды,
Акмактык менен билбейсиң,
Ажалыңын келгенин,

Билдиңби менин дегеним.

Кудайга ашыкчалдык айтып жибердимби деп ичинен кудай таалага тобо кылып, бир сөз айтты:

«Тобо кылдым кудая,
Каталык сөзүм кечиргин!
Жүз миң наалат капырдын,
Чырак отун өчүргүн.
Тобо кылдым жана алла,
Тобо кылдым өзүңө,
Не бол со да өзүң бил».

Жибек бул сөздү айтып аллага сыйынып тулпардын этин кысытып алайын деп андай бир, мындай бир оргутуп чапты. Ошондо Жибектин чаап жүргөнүн көрүп Корен капырай Жибек чаап жүргөн экен, жыгылып калбаса ийгей эле, чаап келе жатып бир сөз деди:

«Я - пирим-ау, я пирим!
Байкадыңбы боз бала,
Кыз Жибектин кафылын¹
Көксандалды жүгүртөр,
Кыз Жибек менин катыным.
Башы катуу Сандалкөк
Таштап кетип жүрбөсүн.
Айланайын Жибек-ау,
Акырын чапчы акырын».

Ошондо Жибек бул калмак мага бир шумдук кылайын деп келе жаткан чыгар, мунун айтайын деп келе жаткан сөзү болсо унуттуруп жиберейин деп Коренге каршы келип айтты:

- Ай таксыр, сиз нече атаңыздан бери кансыз, ата- бабаңыздан бери келе жаткан кандыгыңызбы, өз башыңыз кан болгонбу? - деди.

Анда Корен:

- Неге, мен жети атаман бери келе жаткан канмын,- деди. - Уа, сен хан болбой жерге кир, кан киши сендей болбойт, нагыз кан болсоң, мен сенин катының болсом, кош жөнөкөй менин кашыма эмине келесиң, уят эмеспи, биздин казактын таир кишиси көш-жөнөкөй катындын кашына келүүнү ар көрөт, аны неге билбейсиң, бектигиң үзүлбөгөн кан болсоң,- деди. Ошондо Корен айтты:

Мен сенин кашыңа бирге жүрөйүн деп келгеним жок, мынау аттын сырын айтайын деп келдим, тулпардын оозу катуу болот, эти кызыса алып качып кетет, эми мен илгери барайын, шамшарды өзүмө бергин,- деди. Ошондо Жибек айтты:

Мына сенин акмактыгың, мен мынау элдин жүрөгүн сескендирейин, кечиктирбей жөнөтсүн деп жүрсөм, сен акмактыгыңды таштабайсың,- деди.

- Эмесе мен илгери барайын намаз дигерден калтырбай атты өзүмө бер,- деп Корен жүрүп кетти. Жибек аттын башын буруп артына караса, Жибектин шөкүлөсүн кичи жеңеси көчкө кийип бараткан. Шөкүлөнү ала кетейин деп жеңесине келип Кыз Жибектин айтканы:

---

¹ Кафылын – ойлонбостон, бейкут.

Ашууда, ашуу бел деди,
Аша бир соккон жел,- деди.
Айланайын жеңеке-ау,
Бери жакын кел,- деди.
Мен бир жооп айтайын,
Бул сөзүмдү бил деди.
Башыңдагы шөкүлө
Алып мага бер,- деди.
Акыр эртең киёмин,
Бүгүн көчкө кийейин,
Жарашар бекен жеңеке-ау
Өз көзүң менен көр,- деди.
Кыз Жибектин бул сөзүн,
Жеңеси макул көргөнү,
Кашына жетип келгени,
Башыңдагы шөкүлө,
Жибекке алып бергени.
Колуна Жибек алганы,
Асыл каухар таштарын
Быдыратып үзгүлөп,
Жан калтага салганы
Атынын башын бурганы,
Качып ыраак турганы,
Айтууга барбай оозу
Шондо Жибек ыйлады.
Ыйлап туруп сүйлөдү:
«Айланайын жеңеке-ау,
Мүнөзүң али өзгөчө-ау,
Сапар тарттым алыска,
Барасың кайда дебечи-ау.
Тузумду алла көтөрсө,
Ниет кылдым алыс жол.
Корен калмак алгалы,
Камап жатыр калың кол.
Көп кечикпей кетейин
Эл-журтка дубай салам-де,
Жеңеке-ау өзүң аман бол!»
Жеңеси анда сүйлөдү:
«Айланайын бийкеч жан,
Минген атың бурагың,
Кандай ниет кылсаң да,
Ачылсын сенин муратың.
Багыңды кудай ачсын деп,
Капырдын көөнүн бассын деп,
Эртели кеч зар кылып,
Кудайдан мен да сурадым.
Маган жайың айта кет.
Барасың кайда чырагым?»
Анда Жибек сүйлөдү:
«Тулпар минип астыма,
Асындым алмаз белиме,

Тулпардын калган туягы,
Сансызбай издеп келиптир,
Муратыма¹ жеткизсе,
Кошулайын деп турамын,
Башында кошкон теңиме.
Барайын деп мен турам,
Жагалмайлуу элине.
Кандайча мен барамын
Куу капырдын кемине.
Корендин көзү агарсын,
Нан бышып турган демине,
Тилекти берсе, кудайым,
Талап кылдым жеңеке-ау
Ушундай кыял калмакка.
Тулпарга минип жол тарттым,
Башымды жолго салмакка.
Тобокел кылдым аллага
Кантип катын болоюн,
Кудайымдын душманы,
Насили жаман калмакка.
Динсиз жоону көз кылып,
Башына салды алаамат.
Башында Жибек атанып,
Капырга катын болгонум,
Эшиткен журтка маалимет.
Ак сүтүн кечсин анамыз,
Разы болсун атабыз.
Эл журтка дубай салам де
Жеңеке, болгун саламат!»
Мындан кийин Кыз Жибек,
Башка сөздөр дебеди,
Атынын башын буруп ак,
Убада кылган Кара агаш,
Бет коюп шого жөнөдү.
Кетерин кыздын билген соң,
Атынын башын бурган соң,
Сансызбайга салам деп,
Жибек менен коштошуп,
Жеңеси туруп ыйлады.
Жибек качан келет деп,
Чеге менен Сансызбай,
Жыгачка чыгып экөө тең
Кароолдоп турду эле.
Келе аткан Жибек караанын,
Сансызбай, Чеге көрдү эле,
Тапан жол менен тартышып,
Ооздук менен алышып,
Учкан куш менен жарышып,
Майадай¹ мойнун созуптур.

---

¹ Муратыма – максат, тилек, үмүт.

Тарта-тарта Жибектин,
Алаканы тозуптур.
Түзөң жерден бүгүлүп,
Ойдуң жерден оргутуп,
Жардуу жерден дыргытып,
Тегиз жерден шыргытып,
Ана-мына дегиче,
Ачып көздү жумганча,
Сансызбай менен Чегеге
Сөөлөттүү тууган Кыз Жибек,
Ойкуп зуулап келатат.
Жоомарттык менен баш кошкон,
Бир алланын досу деп,
Мурунку жолу ушу деп,
Аттан түшүп Кыз Жибек,
Чегеге салам кылганы,
«Ачылсын багың балам» - деп
«Теңирим болсун паанаң» - деп
Эр Чеге алкыш бергени.
Жетелеп атын жайалап,
Сансызбай сындуу баланын
Кашына Жибек келгени.
Бирин бири көргөнү,
Шүгүр кылып аллага
Эми атына мингени,
Экөө эле, үчөө болуп,
Бет кое алга жөнөлдү.
Элге карап чу деди,
Өңкөй тулпар мингени,
Соккон желдей жүргөнү,
Чапканда Жибек озгону.
Сансызбайга жүр деди,
«Жете албас өз атың,
Сандалкөктү мин» - деди.
Ар көрүп бала боюна,
Жибектин атын минбеди.
«Жүрө бер, Жибек, жүрө бер,
Минүүчү жерге, кудайым,
Жеткизсе биздей карыпты
Минээрим шондо чын» - деди.

Эмки сөздү капыр калмактан угуңуз. Намаз шам болгон соң атымды берип жиберсин деп Кыз Жибектин айлына киши жиберди. Булар «атың кайда?» - деди эле, «Атымды Жибек көчкө минген» - деди. Алар элден караса калмактын аты түгүл Жибектин өзү да жок, таба албады. Жибектин эли ойлоду, калмак атына мингизип Жибекти он чакты жигит менен эллине жөнөтүп жиберген болу керек дешти. Неге бизден сурайт, чынын айтса да биз эчтеме кылбас элек деди. Бул сөзгө калмак ачууланып, аскерин атка мингизип элди чапмак болду.

---

¹ *Майадай* - өсүмдүктүн сабагы, сөңгөгү.

Кеч болгон соң кан Корен,
Кайда деп атын сурады.
Булар мындай деген соң,
«Атымды чапсаң тапкын деп,
Таап берсең атымды,
Жайыңда уктап жаткын деп,
Атым менен Жибекти,
Азыр таап бересиң,
Кайратыма баккын деп,
Жыйып алып аскерин,
Каарланып куу калмак,
Айгай салып айкырып,
Короого келип турганы.
Каарынан коркуп калмактын,
Катын-бала казактын,
Эл-журту чуулап ыйлады.

Сырдыбай өзү барып айтууга ар көрүп Карчыгага сиз барып, калмакты бир сөз айтып токтотуңуз деди.

Ушу жүргөн Карчыга,
Жоопко чечен эр эле.
Эрлигинин белгиси,
Каарланган калмакка
Коркпой жетип келди эле.
Жан батпаган калмакка,
Сүрдөбөй жооп берди эле.
«Мен айтайын бир сөздү,
Сөзүмдү таксыр тыңдаңыз.
Айтор алым келет деп
Кыйшыксыз каар кылбаңыз,
Качырган болсок Жибекти,
Андан кийин кыйнаңыз.
Ачууңузду басыңыз
Алып качып кеткенди
Талаадан издеп көрүңүз.
Тулпар изи жоголбос,
Кошуна барып түшүңүз.
Жашыра турган Жибекти,
Бар беле элде касыңыз?
Миң кишите барабар
Бир өзүңдүн башыңыз,
Хандыгында күмөн жок,
Хан болсоң да таксыр-ау,
Катынга тулпар мингизген
Дуруспу кылган ишиңиз?
Тулпардын сырын билесиз,
Жибектин аты ургаачы
Тулпарды неге бересиз?
Өзүң берип атыңды,

Элден неге көрөсүз?
Катуу айтууга батпайбыз
Эл бийлеген төрөсүз.
Өз күнөңдү ойлобой
Тентектик кылып күйөөжан,
Албагын элдин заресин!».

Калмак айтты, мага бая эле ушундай деп айтса боло, Жибекти атка мингизип элге жиберип бизден неге сурайсың дегенде ачуу чакырдым эле. Ал менин Сандалкөгүм чапканда от ордундай жер казылып, жер кемеге болуп калуучу эле, өзүм изин тааныймын деп, кошуна кайтып барып жаты. Таң атканча чыдай албай жатып, таң кылая атка минип калмактар из карай баштады. Журтка барып аттын изин таап алып жүрүп барып Моюн ашуудан тулпардын төртөө болгонун көрүп, аскерин бөлдү. Эки миң жети жүз киши менен куду. Өзгөсүн, биз келгенче ушунда жата тургула деп кайтарды. Корен Карчыганы башчы кылып, алты күн кууп жете албачудай болгон соң, өзү жалгыз куду. Силер менин артыман келе бергиле өзүм эле колго түшүрүп алып кайтармын деп озду.

Жөнөлдү калмак, жөнөлдү,
Көк камандай арсылдап,
Темингиси тарсылдап,
Куюшканы шартылдап.
Каз моюндуу тулпардын,
Оозунан аккан ак көбүк
Омууроодо балчылдап.
Каз моюн кара тулпарды,
Сооруга сыйпай камчылап
Соорусунан аккан тер,
Көктөн куйган тамчыдай,
Борбуюнан тамчылап.
Чү десе калмак дабышы,
Таштүлөк куштай шаңкылдап,
Капыр калмак жөнөдү
Каарланып келеди.
Дал он бир күн болгондо,
Сансызбайдын караанын,
Корен калмак кореди.
Келе жаткан калмактын
Күндүк жерден караанын
Жибек болжоп биледи.
«Капыр калмак, жетти - деп,
Сансызбай менен Чегеге,
Жибек кабар бергени,
Толгоп моюн бурады,
Алладан парман сурады,
Жибек менен Чегени
Илгери карай жөнөтүп,
Келе жаткан калмактын,
Жолун тосуп Сансызбай,
Алдынан тосуп турады.
Өзү илгери барган соң,
Жоо бетинде жаш бала.

Жалгыз туруп калган соң,
Муңдуу болгон Кыз Жибек,
Бир дөбөгө барганы,
Жүзүн кыбылага бурганы.
Көксандалдын чылбырын,
Мойнуна ороп салганы.
Бир кудайга зар какшап,
Мунажат кылып турганы.
Кыз Жибек кылды нааланы:
«Кудурети күчтүү кудай-ай,
Башымдан кетти сөөлөтүм
Жүзүмдөн кетти нуратым¹
Сактаган кудай көп экен
Маган деген дөөлөтүң!
Ажалым жакын таянып
Жеттиби эми наубетим².
Бир ургаачынын артынан,
Курутасыңбы кудая,
Бир бечеранын аулетин³.
Авели колдоп кудая
Ракматың менен кутулдум.
Акырында кудая,
Не пейлимден тутулдум.
Кайтадан колго мен түшөм,
Не болор менин учкунум,
Бир аялдын жолунда,
Курутасыңбы кудай-ай,
Бир бечара жандын тукумун».
Ушундай деп Кыз Жибек,
Зарланып катуу ыйлады.
Муңдуу болгон Жибектин
Тобосун кабыл кылады.
Калганы кабыл эмеспи,
Аз чыдасаң кызыгы,
Арт жагында болот ко.
Шол убактар болгондо,
Сансызбайдын кашына,
Корен жетип келгени.
Келип сүйлөй бергени,
Каршы алдыңдан карасам,
Жашың кичүү баласың,
Оттой коолдоп жанасың.
Согушуучу кишидей
Алдыман тосуп турасың.
Менин атым кан Корен,
Неден үмүт кыласың?
Мен жайымды сүйлөсөм,
Акылыңдан танасың

---

¹ *Нуратым* – нур, өң, сыпат.

² *Наубетим* – кезегим, убагым.

³ *Аулетим* – тукум курут кылуу.

Жибек менин катыным,
Кай жакка алып барасың?
Жибекти алга кетирип
Мойнуңду мага бурасың.
Мени менен согушсаң,
Кудайыңа барасың!
Согушар болсоң жөнүңдү айт. ?»
Сансызбай шондо сүйлөдү,
Сүйлөгөндө бу деди:
«Корен калмак сен болсоң,
Сансызбай бала мен элем,
Мен да өзүңдөй эр элем,
Жибек сындуу жеңемди
Элимден издеп келди элем.
Алла мага жар болсо,
Элиме алып жөнөдүм.
Артымдан келе жаткан соң,
Не кылып жүргөн адам деп,
Билейин сени деп эдим.
Мусулман болсон, сага мен,
Болоюн жолдош деп келдим.
Насилии капыр жоо болсоң,
Алла эми оңдосо,
Жааннамдагы ордуңа,
Жиберейин деп келдим!
Шондо калмак сүйлөдү,
«Ашууда ашуу бел деди,
Аша бир соккон жел деди,
Абалкы кезек меники,
Ананкы кезек сеники.
Бул сөзүмдү бил деди.
Карты алдыңдан карасам,
Жашың кичүү, жат уулсуң,
Кезегимди бер деди».
Сансызбай аттуу жаш кыран,
Толгон мойнун бурады,
Алладан барман сурады,
Кезегин берип калмактан,
Кача турган катынбы,
Кашкайып карап турады.
Атаңа наалат куу калмак,
Карамсакка кол салды,
Бир салганда мол салды.
Саадакты колго алганы,
Толукшуп турган баланы,
Толгоп тартып калганы.
Киричтен огу өктөди,
Сансызбайга жеткени.
Тогуз кабат сооттун
Сегизинен өткөнү.
Жыртылып кала жаздады,

Катарланган жакасы.
Сансызбайдын жашынан,
Кабыл эле тобасы.
Өтөр эле мындан да,
Жибербеди бул окту.
Каус-Кыяс, кырк чилтен.
Болгон экен паанасы.
Мурун жоону көрбөгөн,
Сансызбай шондо ыйлады.
«Кор кылба деп капырга»
Алладан барман сурады.
«Ракым кылса бир кудай,
Бенденин неси короду.
Кудурети күчтүү кудайым,
Бир өзүңө ыйлайын.
Кыйын жоого кез кылдың,
Өзүңдөн медет болбосо,
Буга не айла кылайын?
Ракым кылгай кудая,
Көргөнүм жоону ушу эле,
Кайратымды сынайын!
Кудурети күчтүү кудая,
Батар күн менен батайын,
Калмакты мен да атайын.
Бу калмакты өлтүрүп,
Кызыгына батайын!
Мен уулуңду кечиргин,
Разылык менен жан алла,
Ашык кеткен катасын»
Мындайча толгоп Сансызбай,
Карамсакка кол салды,
Бир салганда мол салды.
Саадакты колго алганы,
Толгоп тартып калганы.
Зыркырап огу кетиптир,
Калмакка жакын жетиптир.
Көкүрөк кыскан көбөөдөн¹,
Кармоолу кабыл жебеден,
Зыркыроо менен өтүптүр.
Мындан да өтүп кетиптир,
Бир дөбөгө жетиптир.
Үй ордундай бир жерди,
Оодара таштап кетиптир.
Ок токтогон кезинде
Корен аттан кулады,
Түүсун колдон туурады,
«Иалай лама лек» - деп
Корен калмак сулады.
Жыгылган соң калмактын

---

¹ Көбөөдөн – тоскуч, калкан.

Кашына жетип барганы.
Ат үстүнөн кылыч мен
Башын кесип алганы.
Каз моюн кара тулпарды
Жетелеп Сансыз калганы.
Токто Жибек, токто деп,
Айгай салып Сансызбай,
Жибекке атой¹ бергени.
Атой берип жүргөндө
Сансызбайдын көргөнү.
Кубаныч кылып турганда
Сансызбай жетип келгени.
Тобо кылып кудайга,
Капыр жоодон кутулуп,
Бир нече күн жол жүрүп,
Элине аман келгени.
Базарбайдын Сансыздын,
Той шааниси жазылсын.
Аркандай асыл-алтындар
Чыккан жерден казылсын.
Базардын уулу Сансыздын
Тоюна көп эл чогулуп.
Кыз Жибек тою экен деп
Келди элдер жетем деп.
Той башкарды Чеге акындай эр жигит,
Минген аты кара жорго желдигип
Ак шалчаны² жаап салган сооруга
Эл башкарды эч тийбестен коолуга³.
Адам айран анын тарткан чооруна.
Эл чогулду чыгыш менен батыштан,
Элет элден жана тамда жатышкан.
Кыргыз, казак, кара Манжу, кытайлар
Кырчылдашып кыйла жолу атышкан.
Кытмыр да бар кылт эттирип астыртан
Кыз Жибекти кара жоого сатышкан.
Кырк күнү катар той кылып,
Сансызбай Жибекти алганы.
Көп кызыктар болгону
Жибекти көргөн кишилер,
Баары айран калганы.

---

¹ *Атой* – чакыруу, үн салуу.

² *Шалча* – таар, ат жабуу.

³ *Колууга* – токтом, чечим.

Адабий-көркөм басылыш
«Эл адабияты» сериясы

ЭЛДИК ПОЭМАЛАР:
Аксаткын менен Кулмырза, Ак Мактым,
Карагул ботом, Жалайыр жалгыз, Ак Бермет,
Качкын кыз, Козу Көрпөш-Баян сулуу,
Кыз Жибек, Бозжигит

31-том

Түзгөн: *Г. Орозова*

Редактору *Кадыров Ж.*
Сүрөт редактору *Бокоев Р.*
Техн. Редактору *Р. Усупова*
Корректору *Б. Халилова*
Компьютерде калыпка салган *Р. Терибаева*

Терүүгө 06.08.2010 берилди. Басууга 01.11.2012 кол коюлду.
Кагаздын форматы 84x108^{1/32}
Көлөмү 23,75 физ. басма табак.
Нускасы 2000. Заказ № 2428. Келишимдик баа.

«Бийиктик» басмасы
Бишкек ш., Ю. Абдрахманов көчөсү, 170 «А»
Тел.: 620-213, 661-725